

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA

Katedra cestovního ruchu

**Problematika cestovního ruchu v době
železné opony**

Bakalářská práce

Autor práce: Martina Pouzarová

Vedoucí práce: Mgr. Eva Horňáková

Jihlava 2019

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Tolstého 16, 586 01 Jihlava

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Autor práce:	Martina Pouzarová
Studijní program:	Ekonomika a management
Obor:	Cestovní ruch
Název práce:	Problematika cestovního ruchu v době železné opony
Cíl práce:	Práce se bude zabývat analýzou hlavních znaků cestovního ruchu stanoveného období. Na základě terénního průzkumu a získaných dostupných dat se vyhodnotí vliv zásahů státních i nestátních institucí na možnosti cestování občanů republiky.

Mgr. Eva Horňáková
vedoucí bakalářské práce

RNDr. Eva Janoušková, Ph.D.
vedoucí katedry

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je na základě sociálního výzkumu zjistit cestovatelské možnosti a touhy občanů Československa v době poválečné až po dobu sametové revoluce. Práce je vytvořena na základě studia literatury, dokumentárních videozáznamů z médií a ze setkání s pamětníky.

Teoretická část práce se zabývá historickým rozložením států střední a východní Evropy. Dále pak podrobnějším popisem společenských a politických poměrů v totalitním Československu. Popisuje poválečné počátky řízení cestovního ruchu na našem území. Praktická část je postavena na konkrétních možnostech občanů k cestování, případně vycestování do zahraničí a s tím i splnění povinných specifických podmínek v podobě několika dokumentů o schválení a další potvrzení, kdy se podstatnou měrou opírá o provedený sociální výzkum. Závěrečnou část práce tvoří krátké shrnutí možností k cestování v době totalitní a určité srovnání se současnou demokratickou dobou v naší zemi.

Klíčová slova

Cestovní ruch; devizový příslib; totalitní Československo; východní blok; výjezdní doložka; železná opona.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to utilize social research to uncover the travel and tourism interests and desires of the citizens of Czechoslovakia in the post-WW2 period until the Velvet Revolution. The work is based on the study of literature, documentary video from the media, and from direct interviews with witnesses.

The theoretical part of the work deals with the historical distribution of the states of central and eastern Europe. This introduces a more detailed description of social and political conditions in totalitarian Czechoslovakia. Finally, it describes the postwar beginnings of tourism management in our territory. The practical part is built on the specific opportunities of citizens to travel abroad and, where appropriate, to meet mandatory requirements in the form of approval documentation and other confirmation, and is the primary area where social research herein is focused and employed. The conclusion of this thesis briefly summarizes the possibilities for travel during totalitarianism and compares this with the subject in the modern democracy.

Key words

Tourism; foreign exchange promise; totalitarian Czechoslovakia; Eastern bloc; exit clause; iron curtain.

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je původní a zpracovala jsem ji samostatně. Prohlašuji, že citace použitých pramenů je úplná, že jsem v práci neporušila autorská práva (ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, v platném znění, dále též „AZ“).

Souhlasím s umístěním bakalářské práce v knihovně VŠPJ a s jejím užitím k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě VŠPJ.

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje AZ, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že VŠPJ má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že **s o u h l a s í m** s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědoma toho, že užít své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠPJ, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených vysokou školou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše), z výtěžku dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence.

V Jihlavě dne 1. 5. 2019.

.....
Podpis studentky

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce, paní magistře Evě Hornákové, všem osloveným pamětníkům, svým rodičům, partnerovi a dětem, a také celoživotní kamarádce i spolužačce. Upřímně, z celého srdce, děkuji.

Obsah

1	Úvod	13
1.1	Motivace	14
1.2	Cíl práce	14
1.3	Metody výzkumu	15
2	Teoretická část	16
2.1	Schůzky „Velké trojky“	16
2.1.1	Evropa v zájmu sovětských mírových smluv	16
2.1.2	Krymská a San Franciská konference	17
2.1.3	Postupimská konference	18
2.2	Zahraniční odboj a osvobození Československa	18
2.3	Okupace Německa	19
2.4	Státy Evropy po druhé světové válce	19
2.4.1	Východní blok oproti západnímu	21
2.5	Společenské a politické poměry v Československu	23
2.5.1	Poválečné Československo (1945–1948)	23
2.5.2	Československo v období nejtvrďší totality (1948–1956)	28
2.5.3	Otřesy v sovětském bloku	32
2.5.4	Československo v letech 1956–1968	33
2.5.5	Československé „politické jaro“ v roce 1968	34
2.5.6	Období normalizace (1969–1989)	35
2.5.7	Pád komunismu	40

2.6	Řízení cestovního ruchu v bývalém Československu.....	40
3	Praktická část.....	42
3.1	Možnosti a omezení cestovního ruchu pro občany ČSSR.....	42
3.1.1	Období po únorovém převratu (1948–1963).....	42
3.1.2	Období uvolnění (1963–1969).....	45
3.1.3	Období normalizace (1969–1987).....	47
3.1.4	Konec osmdesátých let.....	54
3.2	Specifické podmínky cestovního ruchu se státy Varšavské smlouvy.....	54
3.2.1	Sovětský svaz.....	56
3.2.2	Maďarsko.....	57
3.2.3	NDR.....	58
3.2.4	Polsko.....	58
3.2.5	Rumunsko.....	59
3.2.6	Bulharsko.....	60
3.3	Cesty do Jugoslávie a na západ.....	60
3.3.1	Jugoslávie.....	60
3.3.2	USA.....	61
3.4	Domácí cestovní ruch.....	61
3.4.1	Vázaný cestovní ruch.....	61
3.4.2	Volný cestovní ruch.....	63
3.5	Cestování oslovených pamětníků.....	64
4	Diskuze.....	67
5	Závěr.....	70

Seznam tabulek

Tabulka 1- Výjezdy do zahraničí od roku 1966 do poloviny roku 1969.....	46
---	----

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Rozdělení Berlína vítěznými mocnostmi (12).....	19
Obrázek 2 - Rozložení států v době studené války (Koval, Šmoldas, 2001)	20
Obrázek 3 - Územní vývoj Československa po roce 1945 (Semotanová, Cajthaml, 2014) 24	
Obrázek 4 - Československá spartakiáda 1985 Louny (13)	38
Obrázek 5 – Státy východního bloku (14).....	55

Seznam použitých zkratk

ACR	Aktivní cestovní ruch
BLR	Bulharská lidová republika
CKM	Cestovní kancelář mládeže
CR	Cestovní ruch
ČSAD	Československá státní automobilová doprava
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika nebo Česká socialistická republika
ČSSR	Československá socialistická republika
K231	Klub bývalých politických vězňů
KAN	Klub angažovaných nestraníků
KSČ	Komunistická strana Československa
MLR	Maďarská lidová republika
MTZ	Materiálně technická základna
NATO	Severoatlantická aliance, anglicky North Atlantic Treaty Organization
NDR	Německá demokratická republika, tj. východní Německo
ONV	Okresní národní výbor
PCR	Pasivní cestovní ruch
PLR	Polská lidová republika
RSR	Rumunská socialistická republika
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SBČS	Státní banka československá
SNR	Slovenská národní rada

SRN	Spolková republika Německo, tj. západní Německo
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké
ÚV ČSM	Ústřední výbor Československého svazu mládeže
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

1 Úvod

V práci je zpracováno období po druhé světové válce až po sametovou revoluci v tehdejší Československu a v Evropě. Jedná se o totalitní období, kdy válkou rozbitá Evropa se z jedné poloviny území dopravovala ke komunistickému režimu a odstříhla se od západní kapitalistické části. Díky centrálnímu plánování ze Sovětského svazu na poli hospodářském, dále pak působením totalitních praktik ovlivňujících každodenní bytí jednotlivých občanů, se Evropa rozdělila na dva úplně odlišné světy. Zatímco západ se pomalu, ale jistě, vzpamatovával z poválečných hrůz a započal obnovu s tendencí ekonomického růstu, smutnější východní blok se uvrhl do doby plné strachu, zákazů a omezování.

V poválečné době stál cestovní ruch v Československu na okraji zájmu nového režimu v zemi. K rozvoji tehdy začalo docházet pozvolna, hlavně v domácím cestovním ruchu. Myšlenky a touhy občanů, podívat se na západ, byly striktně zapovězeny. Nikam se nesmělo, a když ano, tak pouze se schválením státního aparátu na základě různých doporučení a složitého schvalovacího procesu. Komunistické státy postupně ohradily své hranice před zeměmi západního bloku. Hlavním účelem neprostopné hranice byla snaha zabránit vlastním občanům v útěku na západ, i když oficiální znění bylo z důvodu ochrany a obrany v případě vojenského napadení. Emigrace byla trestná a pokusy o ni značně nebezpečné.

Základním lidským právem každého občana je svoboda pohybu jak uvnitř státu tak i mimo něj. Komunistický režim tuto svobodu neuznával. Zastával stanovisko, že otázka cestování do zahraničí je čistě politickým rozhodnutím. Cestování do tzv. nesocialistických států bylo pod přísnou kontrolou. Kdo chtěl soukromě cestovat do kapitalistické ciziny nebo do Jugoslávie, musel nejprve získat devizový příslib od Státní banky československé a poté na základě tohoto příslibeného prodeje devizových prostředků, získat výjezdní doložku k cestovnímu pasu. Tím to ale nekončilo. Bylo zapotřebí ještě dalších potvrzení a turistických víz.

Více jak čtyřicetileté období totality poznamenalo východní národy v Evropě natolik, že se stále ještě vypořádávají s důsledky vlády komunismu. I když už vyrostly dvě nové generace, které vnímají cestování jako samozřejmost, berou i jako samozřejmost demokracii a svobodu, pamětníci by jim mohli vyprávět své, že tomu tak není.

1.1 Motivace

K výběru tématu a k následnému zpracování této práce mne inspirovala moje vlastní neznalost z období totality v tehdejší Československu. Názory z okolí na doby minulé byly velmi protichůdné, a proto jsem se chtěla do této problematiky pustit a probádat ji sama, přičemž vyplynulo na povrch, že nejen já mám mezery na fakta z komunistické éry naší země. Svoje dospívání jsem již prožívala v době porevoluční, tudíž osobního srovnání nemám a můj zájem o poznání životů pamětníků bych ráda využila prostřednictvím této práce i pro mladší osoby než jsem já, které by se o tuto nelehkou dobu chtěly blíže zajímat. Dnešní svoboda pohybu osob se bude těžko přibližovat tehdejší poměrům, a proto obor cestovního ruchu je tou správnou hnací silou k poznání a porovnání odlišností, kterými se moje práce bude zabývat z pozice faktů z literatury a vnímání lidí z uskutečněných rozhovorů.

1.2 Cíl práce

Cílem práce je analýza hlavních znaků cestovního ruchu v komunistickém Československu, popřípadě v ostatních státech východního bloku. Na základě dostupných dat z literatury a sociálního výzkumu v podobě řízených strukturovaných rozhovorů s pamětníky té doby se vyhodnotí vliv zásahů státních i nestátních institucí na možnosti cestování občanů Československa.

Součástí těchto vlivů je i lidský faktor, který lze pozorovat přes vnímání jednotlivých osob, které jimi byly přímo či nepřímo zasaženi a dozvědět se reálnou touhu občanů po svobodě pohybu.

1.3 Metody výzkumu

Pro zpracování praktické části byla zvolena metoda sociálního výzkumu technikou řízených strukturovaných rozhovorů s pamětníky a také řízených nestrukturovaných rozhovorů, které z nich přirozeně vyplynuly. Jejich smyslem je získat informace o vlivech státní moci na cestování svých občanů a nedílnou součástí i informace o subjektivním vnímání jednotlivých osob, které měly touhu ve stanoveném období cestovat především za hranice státu. Při vlastním zamyšlení nad tématem práce, dosavadními znalostmi a vytýčeným cílem této práce, byly vyvozeny tyto výzkumné otázky:

1. Byla politická situace a zásah státních orgánů faktickými překážkami v cestování občanů Československa v době železné opony?
2. Chtěli lidé vůbec cestovat?
3. Chtěli občané Československa vidět a poznávat státy za železnou oponou?

2 Teoretická část

Historie problematiky cestovního ruchu v době komunismu sahá až do období první republiky, kdy v roce 1920 vznikla první Cestovní a dopravní kancelář, která byla o několik let přejmenována na Čedok. Úspěšný rozvoj cestovního ruchu byl však přerušena druhou světovou válkou.

Píše se rok 1943, kdy byla nasazena československá jednotka na východní frontu. V prosinci tohoto roku dochází k podpisu československo-sovětské smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. (Ort, 2000, s. 118) Následný socialismus v Československu dal Čedoku monopolní postavení pro výjezdový cestovní ruch.

Pro snadnější pochopení možností pro cestování za éry komunistického režimu u nás a ne jen u nás, je zapotřebí historických faktů, kterým je věnována celá teoretická část.

2.1 Schůzky „Velké trojky“

V roce 1943, kdy ještě světem zmítala druhá světová válka, se začaly konat diplomatické schůzky, na kterých zasedali ministři zahraničních věcí či sami představitelé tří velmocí: USA, Velká Británie a SSSR¹. Tato jednání byla kolébkou mnoha rozhodnutí, která měla ovlivnit děj ve válečné Evropě. Spojené státy americké nikdy neuzavíraly spojenecké smlouvy s jinými státy pro následné období míru. Velká Británie byla toho názoru, že podobné smlouvy mají být sjednávány až po válce. Jediný Sovětský svaz měl aktuální zájem na těchto mírových dohodách. (Ort, 2000, s. 117)

2.1.1 Evropa v zájmu sovětských mírových smluv

O Rakousku se rozhodlo, že jeho obnova bude uskutečňována jako nezávislého státu. Složitý vojenský vývoj byl na území Polska. Ve Varšavě došlo k povstání. Nakonec sice Poláci byli osvobozeni sovětskou armádou, ale Velká Británie a USA uznávali polskou emigrantskou vládu v Londýně. Diplomatické styky se SSSR byly však přerušeny, neboť v Katyni byly v roce 1943 objeveny hromadné hroby polských důstojníků pobitých

---

¹ Na schůzkách „Velké trojky“ zasedal 32. prezident Spojených států amerických Franklin Delano Roosevelt, premiér Spojeného království Winston Churchill a 1. generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Josif Vissarionovič Džugašvili přezdívaný Stalin. (6)

sovětskou tajnou službou. U polského obyvatelstva došlo k posílení protisovětského smýšlení. V Rumunsku byl v srpnu roku 1944 zatčen diktátor generál Antonescu a tím byl odstraněn režim spjatý s nacistickým Německem. Nová vláda přijala sovětské podmínky příměří. Na Slovensku probíhaly přípravy vedené Slovenskou národní radou (dále už jen SNR) na národní povstání, které vypuklo v srpnu roku 1944, kdy Němci začali obsazovat Slovensko. Na území se rychle rozrůstalo partyzánské hnutí, které spolupracovalo se sovětskými výsadkovými jednotkami. Potlačení povstání ve Varšavě a na Slovensku byly jedinými úspěchy nacistického Německa v roce 1944. V září téhož roku dosáhla sovětská vojska hranic Maďarska, které vyslalo delegaci do Moskvy s žádostí o příměří. Němci však donutili Maďary jednání přerušit. Když sovětská vojska dorazila na hranice Bulharska, s nímž SSSR nebyl ve válečném stavu, musela sovětská vláda nejprve Bulharsku vyhlásit válku. Vstup rudé armády se stal signálem k lidovému povstání, které 9. října 1944 zvítězilo. Nová bulharská vláda vyhlásila válku Německu a zapojila se do bojů při osvobozování Jugoslávie po boku sovětských vojsk. Jugoslávie úzce spolupracovala se sovětskými vojsky, která osvobodila celou řadu oblastí ve všech částech její země, i když některá území nacisté nikdy plně neovládli. Pro posílení mezinárodního postavení Francie, začal Charles de Gaulle jednat se SSSR o nové spojenecké smlouvě, která byla nakonec po dost náročných jednáních dne 10. prosince roku 1944 podepsána. (Ort, 2000, s. 120-123)

Pokusy některých států o uzavření separátního příměří jen s USA a Velkou Británií byly spojenci jednoznačně odmítnuty. (Ort, 2000, s. 120-123)

2.1.2 Krymská a San Franciská konference

Porada „Velké trojky“ svolané na Krym 4. února 1945 se nesla ve velmi konstruktivním duchu. Bylo však zapotřebí překonat některé rozpory mezi velmocemi. Jednalo se o kapitulaci a okupaci Německa, probírala se polská otázka i vstup SSSR do války proti Japonsku a v neposlední řadě se projednávaly přípravy k vytvoření nové mezinárodní organizace. Na krymské konferenci se o Evropě hovořilo jako o celku a zaznělo „Prohlášení o osvobozené Evropě“ vytyčující zásady demokratického a mírového uspořádání na tomto kontinentě. Účastníci se také rozhodli svolat konferenci Spojených národů na 25. duben 1945 do San Franciska, kde se posléze založila Organizace spojených národů, což vlastně byl už první krok k mírovému uspořádání světa. (Ort, 2000, s. 120-123)

2.1.3 Postupimská konference

Když bylo Německo dne 8. května 1945 donuceno ke kapitulaci, dalo se již prohlásit, že válka v Evropě skončila. Čtyři vítězné velmoci, Francie, SSSR, USA a Velká Británie, převzaly 5. června formálně moc v Německu. V Postupimi nedaleko Berlína se 17. července 1945 sešla naposledy „Velká trojka“, ve které zůstal pouze jeden stejný představitel, a to Stalin². Byla zveřejněna deklarace ustavující Radu ministrů zahraničních pěti velmocí a stanovila politické a hospodářské zásady činnosti spojenců v Německu. Projednávaly se možnosti reparací Němců, stanovil se způsob jednání soudu nad válečnými zločinci, potvrdila se obnova nezávislosti Rakouska, vytýčila se západní hranice Polska na Odře a Nice atd. (Ort, 2000, s. 125-126)

2.2 Zahraniční odboj a osvobození Československa

Dr. Edvard Beneš v průběhu druhé světové války začal organizovat zahraniční odboj. Vznikla Organizace Československý národní výbor, která však roku 1940 byla přetvořena v exilovou československou vládu, v níž vykonával dr. E. Beneš funkci prezidenta v emigraci a společně se Státní radou nahrazující parlament zahraniční odboj řídil. Dr. E. Beneše tehdy při podpisu spojenecké smlouvy v Moskvě přijal sám Stalin. Postupně se v něm projevoval politický posun doleva. V závěrečném období války se československá reprezentace stále více dostávala do sféry sovětského velmocenského vlivu. (Krejčíř a spol., 2017, s. 84)

Dne 5. května 1945 propuklo v Praze protinacistické povstání. Přitom americká armáda pod vedením George Pattona se musela 6. května zastavit na demarkační linii Karlovy Vary-Rokycany-České Budějovice díky dohodě velmocí a nemohla přijít Praze napomoci. Pražské povstání dne 8. května zachraňovala armáda sovětského generála Andreje Vlasova. Zástupci České národní rady podepsali s německým vedením Protokol o provedení kapitulace německých branných sil. Ke konečnému osvobození Československa došlo o jeden den později, kdy sovětská vojska vstoupila do Prahy (Čornej, 2003, s. 120)

---

² Místo Roosevelta přijel Harry S. Truman, Winstona Churchilla vystřídal během konference C. Attlee, když labouristé vyhráli volby ve Velké Británii a W. Churchill musel odstoupit. (Mencl, 1990, s. 125)

2.3 Okupace Německa

Čtyři okupační mocnosti převzaly 5. června 1945 veškerou moc nad poraženým německým státem, kde vytvořily Kontrolní radu z vojenských velitelů. Berlín byl rozdělen na čtyři sektory přidělené jednotlivým okupačním mocnostem a za správu města odpovídala spojenecká „komandatura“.

Obrázek 1 - Rozdělení Berlína vítěznými mocnostmi (12)

2.4 Státy Evropy po druhé světové válce

Po osvobození sovětskou Rudou armádou od nacismu se ve většině států střední a východní Evropy vytvořily režimy, kde velké slovo měly komunistické strany. Vytvořil se tak blok pod záštitou sovětského mocenského bloku v Evropě, kterému se začalo říkat východní blok. Do východního bloku patřily země jako Polsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Jugoslávie a Albánie. Neutrálními státy zůstaly Rakousko, Řecko a Finsko. Ve východním bloku byla nastolena neomezená diktatura komunistické strany. (1)

Studená válka

U studené války nelze hovořit o konkrétním dnu začátku války, neboť se jednalo o postupný proces zakládající se na rozdělení sfér vlivu. Jeho průkazným podpůrným krokem lze však považovat vyhlášení Trumanovy doktríny ze dne 12. března 1947 v Kongresu, kde se jednalo o připravenosti podpořit nekomunistické síly v Řecku a Turecku a zrodila se tzv. doktrína zadržování komunismu. Prezident H. Truman³ navíc otevřeně definoval odhodlání Spojených států nedopustit další rozpínání sovětského totalitarismu, dále pak vystavění blokády západního Berlína. (7) V daný okamžik změn v režimech poválečných států střední a východní Evropy však nijak nezasáhl. (1)

Obrázek 2 - Rozložení států v době studené války (Koval, Šmoldas, 2001)

³ Po druhé světové válce se v USA stal prezidentem demokrat Harry Truman (1945 -1953), který pokračoval v politice předešlého prezidenta F. D. Roosevelta.

Termín železná opona

Došlo k rozdělení světa, potažmo Evropy, na východní blok a z něho odvozený západní blok tzv. železnou oponou. Termín železná opona poprvé pronesl na svém projevu u příležitosti udělení čestného doktorátu dne 5. března 1946 bývalý britský premiér Winston Churchill na univerzitě ve Fultonu v americkém státě Missouri. V tomto projevu vyzval USA a Velkou Británii k úzké spolupráci. Silně kritizoval politiku Sovětského svazu vůči zemím východní Evropy, které se ocitly ve sféře jeho vlivu. Poukázal na to, že Stalin neumožnil v těchto státech demokratický vývoj, jak to slíbil v Jaltské dohodě a proměňuje je v základnu proti západu. Churchill pronesl: „*Od Štětína na Baltu až po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona.*“ (2)

2.4.1 Východní blok oproti západnímu

Politický posun doleva se projevil prakticky ve všech evropských zemích. Levicový posun v západní Evropě potvrzovala účast komunistů v prvních poválečných vládách. Tento posun se projevil značným upevněním pozic sociálně demokratických stran. Jestliže v západní Evropě občas docházelo k politickým střetům levicových vlád, které vycházely z antifašistických a hluboce demokratických programů, ve východní Evropě sovětské velení doporučovalo revoluční zákony a reformy místních vlád. A navíc byly komunistické strany podporovány tak, že měly plnou možnost podílet se na programu revolučních vlád. Kupříkladu Maďarsko bylo zemí východního bloku, kde levicové síly byly nejslabší. (Mencl, 1990, s. 129-130)

Marshallův plán

Dne 5. června 1947 z USA přišel Marshallův plán, což byl hospodářský program pro obnovu poválečné Evropy. (viz Příloha A 1) Prvořadý cíl byl obnovit poválečné demokratické Německo. Dále pak poskytnout Evropě zboží, suroviny a stroje za 3,000,000,000 \$. Československo a Polsko Marshallův plán přijalo, ale záhy pocítilo tlak od sovětské vlády, která vydala ultimátum, do kdy musí dojít k odmítnutí nebo by došlo k výraznému zhoršení vztahů mezi SSSR a ostatními zeměmi východního bloku. Sovětský svaz tedy donutil státy východního bloku Marshallův plán odmítnout, což značně uškodilo ekonomikám států poválečné střední a východní Evropy. (1)

Rada vzájemné hospodářské pomoci

Náhražkou za americký program se v lednu roku 1949 stala Rada vzájemné hospodářské pomoci (dále už jen RVHP), která měla sloužit především hospodářským zájmům Sovětského svazu. (viz Příloha A 2) Zakládajícími členy RVHP byly Sovětský svaz, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko a Rumunsko.⁴ (4)

RVHP měla za cíl součinnost ekonomických plánů, investic a využití zdrojů členských států. Nastal předimenzovaný rozvoj těžkého průmyslu. Nebylo vůbec zohledňováno technické zázemí jednotlivých států, a dokonce ani jejich surovinové možnosti. Zahájila se masivní zbrojní výroba k posílení obranyschopnosti proti případnému útoku ze západu. Soukromý sektor v zemích východního bloku se postupně začal rozpadat. Soukromým podnikům nebylo totiž dovoleno zaměstnávat lidi a tolerován byl pouze ten, kdo pracoval sám na sebe. (4)

Změnám se nevyhnulo ani odvětví zemědělství. Postupně byla násilnou formou kolektivizována řada polností, která se sjednotila do velkých celků pod správu zemědělských družstev či státních statků. (4)

Prosovětská propaganda

Na scénu nastoupila prosovětská propaganda. Budovatelská hesla posilující vedoucí úlohu Komunistické strany a Sovětského svazu byla často trvale umístěna na významnějších náměstích. Transparenty měly červené pozadí se žlutým či bílým textem. Pár příkladů těchto sloganů: Sovětský svaz – náš vzor.; Proletáři všech zemí, spojte se!; Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!; Ať žije Sovětský svaz - největší záruka světového míru apod. (5)

Východní blok se stal územím policejních států. Sovětský svaz zavedl perzekuci veškerého odporu proti sovětskému modelu a komunistickému režimu. Represe proti všem, kteří byli skutečnými nebo jen předpokládanými odpůrci režimu. Docházelo k masivnímu zatýkání, věznění a padaly i tresty smrti. Cílem těchto represí pod taktovkou samotného Stalina bylo vyvolat strach a udržet v poslušnosti všechny ostatní. (4)

---

4 Později se jako členské státy přidaly Albánie (1949 – 1961), Německá demokratická republika (1950), Mongolsko (1962), Kuba (1972) a Vietnam (1978).

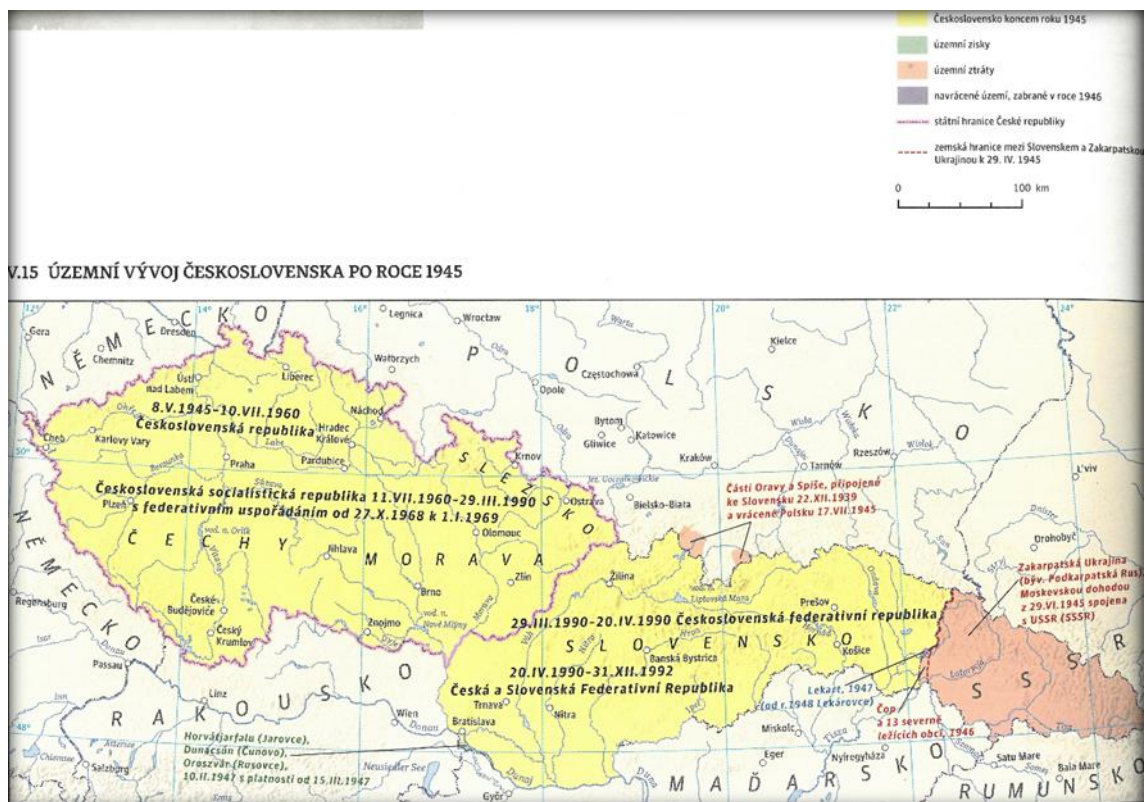
2.5 Společenské a politické poměry v Československu

V poválečném období začal v Československu masivní pohyb obyvatelstva. Jednalo se o odsun obyvatelstva německé národnosti, což nelze považovat za cestovní ruch. Turismus v této době, kdy byla spíše snaha o nastolení společenských a politických poměrů, byl na pomezí zájmu.

2.5.1 Poválečné Československo (1945–1948)

Poválečné ztráty na obyvatelstvu

Po ukončení druhé světové války se hranice Československa formálně obnovily do podoby před říjnem 1938. Nicméně smlouvou se SSSR ze dne 29. června 1945 jsme ztratili Podkarpatskou Rus, kterou si přisvojil Sovětský svaz. Touto ztrátou území přišlo Československo o 12 644 km² a 604 tisíc obyvatel. Další početná ztráta obyvatelstva přišla z vlastní vůle, a to odsunem a vyháněním většiny sudetských Němců, kdy jim byla vyvozena „kolektivní vina“. Živelné vystěhování Němců bylo místy násilné, drastické a brutální, než se nastolil organizovaný odsun poměrně humánnějším způsobem, který byl ukončen 1. listopadu 1946. Vyhnání německého obyvatelstva z Československa patřilo k přímým důsledkům druhé světové války. Podle úředních údajů bylo odsunuto 2 170 598 Němců. K dalším důsledkům války patřilo i stíhání a trestání těch, kteří se zločinně provinili jako okupanti nebo s nacistickou mocí spolupracovali. Lidové soudy trestaly různé představitele okupačního režimu, jeho represivního aparátu i české kolaboranty. Celkem bylo odsouzeno na 33 tisíc lidí. (Kvaček, 2002, s. 175-178)

Obrázek 3 - Územní vývoj Československa po roce 1945 (Semotanová, Cajthaml, 2014)

Politická struktura

Základem politické struktury, státní správy, hospodářského vývoje a všech poválečných změn v osvobozeném Československu se stal Košický vládní program. Jednalo se o programový dokument, který určoval zásady budoucí politiky s cílem překonat hospodářské rozdíly mezi Českem a Slovenskem. Byl dohodnut mezi představiteli nekomunistického odboje s moskevským vedením Komunistické strany Československa (dále už jen KSČ) a podepsán již v březnu 1945 v Moskvě. K jeho vyhlášení došlo až 5. dubna 1945 v Košicích na slavnostním zasedání československé poválečné vlády a Slovenské národní rady (dále už jen SNR). Program obsahoval také ustanovení o potrestání kolaborantů a zrádců⁵, ustanovení o konfiskacích majetků zrádců Němců

⁵ Nejvíce souzen byl Karl Hermann Frank, německý státní ministr pro Protektorát Čechy a Morava, kterého nakonec popravili mj. za svoji roli ve vyhlazení obce Lidice. V květnu 1945 byl zatčen i prezident Protektorátu Čechy a Morava dr. Emil Hácha, který však v červnu ve vězeňské nemocnici na Pankráci zemřel.

a Maďarů, o předpokládaném samotném odsunu Němců a vyslovení zahraničněpolitické orientace na SSSR. (Jung, 1995, s. 61)

Základnou pro realizaci Košického vládního programu se stala tzv. Národní fronta. Její ústředí tvořili zástupci komunistické strany, národně socialistické strany, sociálně demokratické strany a lidové strany. Ze spolupráce Komunistické strany Československa a dalších stran v Národní frontě vznikl systém nazývaný lidovou demokracií. Politický systém se stal předmětem o politickou moc. KSČ začala užívat i mimoparlamentní způsoby. Ostatní strany usilovaly o účinnost i rozšiřování prvků parlamentní demokracie. Začalo docházet k ústavním změnám. Například nebyl obnoven senát a snížila se věková hranice pro právo volit a být volen na 18 let. Zákonodárná moc byla naplňována prezidentskými dekrety, které vnikaly již od roku 1940 v Londýně za mimořádné situace, kdy neexistoval parlament. Řízení státu měla na starost ústřední československá vláda. Pověřenými nižšími orgány jak státní správy, tak samosprávy se staly národní výbory. Vliv a význam samosprávy klesal a řízení obcí to neprospívalo. Vznikaly občanské uliční výbory, které byly v součinnosti s národními výbory a představovaly spíše škodící element pro občany. (Kvaček, 2002, s. 178-179)

Sociální vývoj

Vláda si odsouhlasila znárodnování podniků, což přineslo závažné změny do hospodářství a sociálních vztahů. Jednalo se o znárodnění těžkého průmyslu, dolů a finančních institucí. Bylo rozhodnuto o převaze znárodněných podniků v hospodářství, v němž ale dále působili soukromí podnikatelé a družstevní podniky. Nové podniky nebyly státní, nýbrž „národní“. Došlo k pozemkové reformě. Vládní zásahy do zemědělského vlastnictví se setkaly s podporou rolníků a pracujících na venkově, neboť se uskutečňovalo přerozdělování zkonfiskované půdy Němců a na Slovensku i Maďarů. Znárodnění a pozemková reforma měnily skladbu celé československé společnosti. Mizely nejchudší a nejbohatší vrstvy. Životní úroveň byla přibližně stejná pro všechny. I nadále se žilo z přidělového systému potravin a dalšího zboží. Byl obrovský pohyb lidí. (Kvaček, 2002, s. 179-180)

Volby 1946

Parlamentní volby ze dne 26. května 1946 zvítězila KSČ se 40 % hlasů. Za ní se umístili národní socialisté, pak lidová strana a čtvrtou stranou byli sociální demokraté. Národní shromáždění jednomyslně zvolilo hlavou státu opět dr. E. Beneše, který jmenoval novou vládu v čele s komunistou Klementem Gottwaldem. Vláda si v programu uložila vypracování nové ústavy a dvouletého hospodářského plánu, tzv. „budovatelský plán“. Začalo se výrazněji měnit politické klima. Do vnitropolitických poměrů zasáhl mezinárodní vývoj v polovině roku 1947. (Kvaček, 2002, s. 181-182)

Válečná koalice Sovětského svazu a západních mocností se definitivně rozpadla. Vedoucí mocnost Spojené státy americké se rozhodly podporovat demokracii v Evropě i hospodářskou podporou formou výše již zmiňovaného Marshallova plánu. Sovětský svaz účast na plánu odmítl a přinutil i státy střední a východní Evropy jej odmítnout. SSSR si ideologicky rozdělil svět na dva tábory. Západ prohlásil za imperialistický a ten svůj svět za mírový. Začala „studená válka“. (Kvaček, 2002, s. 182)

Komunistický převrat roku 1948

Od poloviny roku 1947 zesílilo komunistické úsilí v Československu o ovládnutí země. Hospodářské těžkosti se dávaly za vinu kapitalistům, které bylo potřeba ekonomicky postihnout. Danilo se tzv. milionářskou dávkou uvalenou na bohaté občany. V dubnu roku 1948 byl schválen zákon o znárodnění podniků s více než 50 zaměstnanci. V květnu téhož roku došlo ke znárodnění polygrafického průmyslu, cestovních kanceláří, některých hostinských a ubytovacích zařízení, přírodních léčivých zdrojů a lázní. Znárodněné podniky vykazovaly nízký výkon, zemědělství zůstávalo hluboko pod úrovní před válkou. Nutno podotknout, že k tomu přispěl i neúrodný rok 1947. V zahraničním obchodu začali komunisté prosazovat země sovětského bloku, pro které se Československo stalo hlavním vývozcem těžkého průmyslu. (Kvaček, 2002, s. 182-183), (Česal, 2012, s. 192-198)

Komunisté začali prosazovat represivní metody prostřednictvím tajné Státní bezpečnosti (dále už jen StB). Zaměřili se zprvu na Slovensko, kde usilovali o rozbití Demokratické strany. Bezpečnost za pomoci tamější Komunistické strany Slovenska vytvořila obraz rozsáhlého spiknutí. Začalo zatýkání, zastrasování a obviňování politiků. Podařilo se jim odstranit jen některé politiky Demokratické strany. Samotnou stranu jako takovou se jim z politického života vytlačit nepodařilo. Rozvinul se vnitropolitický boj mezi Čechy

a Slováky. Další vývoj měl stanovit výsledek parlamentních voleb na jaře 1948, kdy při volbách Národního shromáždění byla postavena jednotná kandidátka Národní fronty. Ve vládní krizi odstoupili ministři tří stran - Československé národně socialistické strany, Československé strany lidové a slovenské Demokratické strany, čímž si chtěli vynutit brzké volby. Komunisté však tuto vládní krizi využili k přímému a rozhodujícímu mocenskému boji s mimoparlamentními prostředky. Celá strana se mobilizovala a razantně působila na veřejnost. A tak došlo k únorovému převratu, díky němuž se komunistům otevřela cesta k plnému ovládnutí státu. (Kvaček, 2002, s. 182-183), (Česal, 2012, s. 192-198)

Politika a kultura

- Školství bylo zcela zestátněno, vznikaly nové školy, a to i vysoké školy, které byly plně podrobeny státnímu dozoru.
- Poválečné období bylo vyznačované „hladem“ po kultuře. Okupační a válečné zážitky byly nejpatrnější v literatuře. Německá kultura z českých zemí mizela.
- Hudební život byl obohacen od roku 1946 festivalem Pražské jaro, o který se zasloužila již státem spravovaná Česká filharmonie. Hudbou mládeže se stal jazz a swingová hudba. Objevil se nový žánr - budovatelské písně.
- Architektura se podílela na odstraňování válečných ztrát a škod. Došlo k obnově Lidic. Uskutečňovala se promyšlená výstavba Zlína a Hradce Králové. S architekturou se zčásti počítalo i při stavbě nemocnic či velkých závodů.
- V roce 1947 byla založena filmová fakulta Akademie múzických umění. Film byl již zestátněn ze srpna roku 1945. Námětem k filmu jasně vedla sociální látka z nedávných prožitků válečných tragédií.
- Polemiky na sjezdech spisovatelů a sjezdech historiků začaly být méně a méně kritické k Sovětskému svazu, byť byla ještě svoboda slova. Tato svoboda však únorovým převratem komunistů roku 1948 zcela skončila.
- Politika se objevila i ve sportu a tělovýchově, kdy se usilovalo o organizační sjednocení. Sokol, Orel a Svaz Dělnických tělocvičných jednot se však tomuto záměru bránil. Vznikl Československý tělovýchovný svaz, nicméně jako volné sdružení organizací. Zájem o sport stoupal. Masového rozvoje dosahoval i Junák,

který se nedal pohltit Českým svazem mládeže, jenž byl ovládán komunisty a udržel si samosprávu. (Kvaček, 2002, s. 185-186)

2.5.2 Československo v období nejtvrďší totality (1948–1956)

Následky převratu

Od převratu z konce února 1948 začalo vytváření totalitního komunistického režimu, přičemž bylo zničeno vše z předešlého politického systému a veřejného života, kdy se dalo hovořit o demokracii a občanské společnosti. Národní shromáždění schválilo 11. března 1948 novou vládu Klementa Gottwalda, v které už však nebyl ministr zahraničí Jan Masaryk. Ten náhle zemřel za nevyjasněných okolností. Prezident Edvard Beneš abdikoval, neboť odmítl podepsat novou nedemokratickou ústavu a zanedlouho nato také zemřel. Prezidentem byl zvolen Klement Gottwald. V čele vlády ho nahradil Antonín Zápotocký. Komunistická strana se přetvořila ve stranu totalitní moci, která řídila a ovládala celou společnost ve všech oblastech - v politice, hospodářství i kultuře a i ve všech institucích a organizacích. Vliv získávala i sociálními nadějemi zvláště mezi dělnickou třídou. Komunisté spojovali své představy o „sociálně spravedlivé společnosti“ zvláště pak s mladší generací, kdy mládež vstřícně přijímala dobová hesla o „šťastnější budoucnosti“. Část nových členů neprošla „prověrkami“, kdy se posuzovalo a hodnotilo členství ve straně. Docházelo i k tzv. „čistkám“, při kterých se ztrácelo zaměstnání, sesazovalo se z funkcí v zastupitelských orgánech apod. Z KSČ bylo vyloučeno na 150 tisíc lidí. Někteří se ocitli ve vězení a někoho připravili i o holý život. Demokratičtí politikové zachraňovali své životy útekem do zahraničí. Začal tak vznikat nový československý exil. (Kvaček, 2002, s. 187-189), (Česal, 2012, s. 204-205)

Československý exil

Na západě v roce 1949 vznikl reprezentativní orgán exilu Rada svobodného Československa. Někteří politici a publicisté pracovali v československých relacích západních rozhlasových stanic, kde čelili oficiální komunistické propagandě v ČSR. V roce 1950 k nim přibyla výkonná Svobodná Evropa zřízená Američany v západním Německu. V Československu bylo značné množství dychtivých posluchačů, proto se komunistický režim uchýlil k rušení tohoto vysílání technickými zařízeními. (Kvaček, 2002, s. 194-195)

Řízení státního aparátu

I když byla moc zákonodárná, výkonná a soudní oddělena, nedocházelo k žádné kontrole a podléhalo se „stranickému řízení“. Vzrůstal stranický aparát. Strana nadále rozhodovala o obsazování míst, která chtěla mít pod dohledem. Jednalo se o instituce, podniky, úřady, školy. Šlo o tzv. kádrovou nomenklaturu. Nový režim odděloval Československo od světového vývoje. (Kvaček, 2002, s. 189)

Zanikala občanská společnost a její organizace, tedy spolky a svazy, které pečovaly o zájmy občanů. Zásadním způsobem se proměnilo postavení odborů, které mělo především začít zajišťovat chod a pracovní výkony v hospodářství. Odbory mohly organizovat odpočinek a dovolené tzv. rekreacemi. (Kvaček, 2002, s. 189)

Národní výbory ztrácely svůj samosprávný charakter, naopak dostaly se do státní správy. Bylo zrušeno zemské zřízení a vytvořeno 19 krajů. Ze státní správy musely odejít tisíce dosavadních úředníků, kteří byli nahrazováni rychle školenými neodborníky hlavně z řad dělníků členů KSČ. Komunisté se snažili vychovat si „vlastní inteligenci“. Začali vyřazovat ze společnosti určité vrstvy tzv. buržoazii, tedy živnostníky a obchodníky, větší a úspěšné rolníky tzv. „kulaky“. (Kvaček, 2002, s. 189)

V červu roku 1948 se konal XI. Vsesokolský slet a v září pohřeb prezidenta Beneše. Tam se ukázalo, že ne všichni se dali zastrašit. Odpor proti totalitní komunistické moci veřejnost vyjádřila demonstracemi či pokusy o ně. Komunistické vedení však vzápětí přijalo represivní zákony a opatření pro nim. (Česal, 2012)

Politické nebezpečí viděla komunistická moc v organizacích jako Sokol a Junák. Sokol zničila v „jednotné tělovýchově“, Junák byl zakázán. Jeho hlavní představitele uvěznila. Také mládež byla uzavřena do jednotných organizací, Československého svazu mládeže (dále už jen ČSM) a Pionýra, jenž kopíroval sovětské mládežnické vzory. (Kvaček, 2002, s. 195)

Ani církve se nevyhnula zásahům. Řeckokatolická církev byla přímo zakázána a nucena k přestupu na pravoslaví. Církve svým učením, zásadami, duchovním životem a hodnotovými orientacemi zůstávaly zásadními protivníky komunistického režimu. Členové řádů a duchovní se stávali oběťmi politických procesů. (Kvaček, 2002, s. 195)

Politické procesy

První „divadelní proces“ byl namířen proti skupině představitelů nekomunistických stran: M. Horáková, J. Bouchal, O. Pecl, J. Hejda, F. Zemínová, Z. Peška, V. Dunder, A. Kleinerová a další byli obviněni z „rozvracení republiky“, „velezrady“, „vyzvědačství“. Proces se konal zjara roku 1950 a byly vyneseny čtyři rozsudky trestu smrti. Popravena byla i dr. Milada Horáková. Všichni byli nevinní. Účelem procesu však nebylo odhalit skutečnou trestní činnost, ale dosáhnout předem zamýšleného politického účelu, ke kterému byla předběžně vypracována důkladně připravena libreta a schválené „scénáře“. Šlo o odstranění osobností, které by snad byly schopny samostatné politiky, a tedy i jakési opozice proti Stalinovu diktátu. Záměrem těchto krutých a hrůzných rozsudků bylo vyvolat vlnu hrůzy a strachu z jakékoliv i té nejmenší neposlušnosti, politické zdrženlivosti a vlastního myšlení. K justiční vraždě došlo i v případě generála Heliodora Píky, který za druhé světové války pracoval úspěšně v zahraničním odboji. Následovaly procesy s dalšími údajnými odpůrci režimu, s důstojníky, duchovními a pracovníky zahraničních institucí, ale i procesy hospodářské, kdy byli stíháni velcí rolníci, kteří si vyslechli obvinění, že sabotážemi brzdili socialistickou výstavbu a tím útočili proti společenskému zřízení. Od roku 1950 se StB soustředila i na komunisty. Jednalo se o „hledání nepřítele“ ve vlastních řadách. V listopadu 1952 proběhl soud s bývalým generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským a dalšími stranickými činiteli. I R. Slánský byl popraven. Jiní byli odsouzeni k trestům nad 10 let vězení. Mnoho dalších bylo souzeno a i odsouzeno k trestu smrti. Mnozí z nich i skutečně popraveni. K přesnému číslu všech postižených osob se však nelze dopočítat. (Mencl a spol., 1990), (Kvaček, 2002)

Ani Jihlava se nevyhnula monstrprocesům. Politický proces „Veselý, Rod a Tuček“ byl jedním z největších politických procesů na Moravě. Obvinění z trestných činů velezrady a vyzvědačství si vyslechlo 23 mužů. Tři z nich, Karel Veselý, František Rod a Jan Tuček, byli odsouzeni k trestu smrti. K popravě došlo dne 17. června 1950 na dvoře Krajské věznice v Jihlavě, kde se v současné době nachází dvůr Vysoké školy polytechnické. Dva obžalovaní byli odsouzeni k trestu odnětí svobody na doživotí. Ostatní odsouzení si vyslechli tresty odnětí svobody na čtyři až 25 let a také jim byly uděleny vysoké finanční tresty, konfiskace majetku a ztratili svá občanská práva. (19)

Další proces byl zahájen 12. července 1951, pouhých 10 dní po zastřelení tří komunistických funkcionářů, v Jihlavě ve velkém sále Dělnického domu. Hlavním

obžalovaným byl kromě zastřeleného Ladislava Malého, žijící účastník střelby Antonín Mityška. Spolu s ním stálo před soudem dalších 13 lidí. Třídní výběr souzené skupiny ukazuje na smysl trestního řízení – 5 zemědělců, 4 živnostníci, 2 kněží, 2 vedoucí lesníci a manželka jednoho z nich. V rozsudku státního soudu ze dne 14. července 1951 stálo, že všichni obvinění spáchali velezradu, někteří ještě sabotáž, vraždu nebo pomoc k ní, či loupež. Sedm z nich si vyslechlo rozsudek trestu smrti, další pak tresty vězení 20 a více let. Všichni odsouzeni k trestu smrti se odvolali, ale neúspěšně. Nakonec ještě museli podepsat protokoly, že jsou seznámeni s tím, že budou pověšeni. (11)

Smrt Stalina a Gottwalda, měnová reforma

Pět let trvající zakladatelské období komunistického režimu končilo v roce 1953 krizovým otřesem. Příčinou byly potíže politických záměrů k přizpůsobovanému hospodářství. Došlo i k významným personálním změnám, neboť den 5. března 1953 zemřel sovětský diktátor Stalin. Zanedlouho nato, tj. den 14. března, zemřel také Klement Gottwald. U nás byl novým prezidentem zvolen dosavadní předseda vlády Antonín Zápotocký. Vedení vlády převzal slovenský komunista Viliam Široký. Vedoucí stranické funkce se ujal Antonín Novotný, který se stal v roce 1954 prvním tajemníkem ÚV KSČ. Díky dravému přístupu A. Novotného se začal zmenšovat význam prezidentské funkce. Ke krizovému otřesu ještě přispěla měnová reforma, která nařizovala výměnu peněz 300 Kč na osobu. Nová měna oproti staré se měnila v poměru 1:5, ostatní peníze v poměru 1:50. Byl zrušen přidělový systém na potraviny a zboží a začaly se zavádět nové ceny, mzdy, platy a důchody. Měnová reforma obyvatelstvo znatelně ochuzovala, brala úspor. Docházelo ke stávkám a větší demonstraci zažila Plzeň. (Kvaček, 2002, s. 198-199)

Varšavská smlouva a její dopady na hospodářství v ČSR

Stalinova smrt odlehčila mezinárodnímu napětí. Na novou bezpečnostní politiku západních velmocí, které do Severoatlantické aliance NATO zahrnuly v roce 1955 také Spolkovou republiku Německo, odpověděl Sovětský svaz tím, že z podřízených evropských států v květnu 1955 vytvořil Varšavskou smlouvou pro svou vojenskou organizaci. Československá armáda začala být přezbrojována, což zatěžovalo hospodářství, neboť se kladl nový důraz na těžký průmysl. Tím se opět daly na ústup snahy rozvoje průmyslu spotřebního. Životní úroveň nedosáhla dosud předválečného stavu. Komunistický režim situaci vyřešil tím, že začal snižovat maloobchodní ceny. Došlo i k nové, druhé etapě kolektivizace. Družstvům se začalo dostávat zvýšené státní pomoci. Nové technické prostředky zvyšovaly výrobu a v polovině 50. let se přece jen zlepšila celková sociální situace. (Kvaček, 2002, s. 199-201)

Režim a veřejnost

V roce 1954 proběhly volby, které sloužily k upevnění komunistického režimu. Účast se pokládala za povinnou a hlasovalo se veřejně s jedinou kandidátkou Národní fronty. Veřejnost projevovala zájem o politiku a společenské problémy velmi málo. Spíše se soustřeďovala na zlepšování své sociální situace a rodinný život. (Kvaček, 2002, s. 201)

2.5.3 Otřesy v sovětském bloku

Otřesy komunistického režimu zažíval sám Sovětský svaz, kdy se rozpoutal zápas o jeho vůdcovství. Nakonec pro sebe rozhodl komunistický předák Nikita Chruščov. Ten v zájmu zpevnění své pozice pronesl na XX. Sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu tajný projev, v němž podkryl některé Stalinovi zločiny. Označil je za výraz i důsledek „kultu osobnosti“. Napomohl tím k otřesům komunistické moci. V některých zemích dokonce docházelo ke stávkám - v Polsku i v Maďarsku. Ty byly však krvavě potlačeny sovětskou armádou. (Kvaček, 2002)

2.5.4 Československo v letech 1956-1968

Vznik Československé socialistické republiky

V Československu se však komunistické vedení udrželo. Muselo jen čelit kritické diskusi o dosavadním vývoji, ale zabránilo podstatnějším politickým důsledkům. Přislíbilo další zlepšení sociálních poměrů v rámci návrhu na druhý pětiletý plán. Do smrti prezidenta Zápotockého, dne 13. listopadu 1957, se do čela státu postavil Antonín Novotný. Spojil tak úřad prezidenta s nadřazenou funkcí hlavního představitele komunistické strany. V tomto oficiálně optimistickém ovzduší proběhly v červnu 1960 „manifestační volby“ do Národního shromáždění a do národních výborů. Československo bylo prohlášeno socialistickým státem. Přijetím socialistické ústavy se 11. července 1960 stát pojmenoval Československá socialistická republika (dále už jen ČSSR). Z ústavy byl patrný státní centralismus. (Kvaček, 2002)

Snahy o reformy

Od roku 1963 byl kladen důraz na „stranicko-státní“ řízení správních a dalších orgánů a institucí. Nenaplnoval se však předpoklad o hospodářském rozvoji. Důvody se hledaly v systému řízení hospodářství. Hlavní příčina však byla v neschopnosti ústředně plánovaného hospodářství. Chyběly moderní technologie, zatímco západ procházel vědecko-technickou revolucí, která znatelně ovlivňovala ekonomiku států. Československé hospodářství ale nebylo schopno plnit nové společenské potřeb a zájmy. Měnil se životní styl, který byl způsoben generační výměnou. Mladší lidé se začali srovnávat se západem, o němž se dovídali už rozsáhleji, než tomu bylo donedávna. Částečně se uvolňovalo cestování a sdělovací prostředky prostřednictvím zábavy a kultury. Vysokoškolsky vzdělaní odborníci se začali více uplatňovat v zemědělství a výroba začala stoupat. Rostly příjmy pracovníků. (Kvaček, 2002)

Nové společenské ovzduší

V Sovětském svazu pokračovalo roku 1961 odrývání Stalinových zločinů. Už nebylo možné zatajovat, že i v Československu po únoru 1948 docházelo k justičním vraždám. Komunistické vedení muselo přiznat a rehabilitovat v politických procesech odsouzené komunistické funkcionáře. Z vězení byli po amnestii v roce 1960 propuštěni i další nevinně pronásledovaní. Ti však rehabilitovaní nebyli a návrat do civilního života byl všelijak ztěžován. V souvislosti s odhalováním skutečností v Sovětském svazu poklesl jeho vliv

a prestiž. Došlo k mocenskému pádu sovětského vůdce Chruščova v říjnu 1964. V čele stanul Leonid Iljič Brežněv, který však odmítal reformy a uvolňování totalitního režimu. Česká společnost však byla naladěna na poměry demokratického západu. Obdiv vyvolával hospodářský a technický rozvoj západu a životní úroveň jejich obyvatel, kde následky z druhé světové války byly již zcela překonány. Oproti tomu ideologie marxismu-leninismu v Československu byla odmítána, i když odpor nemohl být proječován veřejně. (Kvaček, 2002, s. 204-205)

Politické uvolňování

Řídící politickou stranou byla stále komunistická strana, většinu už tvořili mladší členové přístupnější společenským změnám. Požadovali a hledali změny ovšem v rámci existujícího politického systému. Obnovovala se činnost lidových a socialistických stran. Vznášel i vliv kultury a umění. V roce 1965 na IV. Sjezdu československých spisovatelů dokonce zazněla kritika komunistického systému. Široký společenský ohlas získávaly kulturní časopisy. Církev začala rozšiřovat svoji duchovní činnost. Návštěva bohoslužeb však i nadále mohla mít za následek existenční postihy. Ve společnosti však ubývalo strachu a obav. (Kvaček, 2002, s. 204-205)

2.5.5 Československé „politické jaro“ v roce 1968

Na zasedání ÚV KSČ v lednu 1968 byl odvolán Novotný z funkce prvního tajemníka komunistické strany, přičemž byl již nějakou dobu kritizován za způsoby a metody vládnutí. Nahradil ho slovenský komunist Alexander Dubček. Jednalo se o nevídaný úspěch reformních komunistů. Sdělovací prostředky už byly plné kritiky režimu a jeho vývoje od února 1948. Z jara 1968 byla zrušena cenzura. Novým prezidentem byl zvolen generál Ludvík Svoboda, který se těšil nebývalé popularitě, která pramenila z jeho předešlého „znelíbení se“ sovětskému vedení. Program Alexandra Dubčeka byl postaven na socialismu „s lidskou tváří“. Sám byl novým typem komunistického funkcionáře. Choval se skromně, projevoval zájem o starosti lidí, hovořil srdečně a věcně. Získával si důvěru veřejnosti. Společnost začala žít představami o demokratickém uspořádání a nadějami na ně. Klíčovou roli v utváření veřejného mínění hrála komunikační média - tisk, televize a rozhlas. Začalo se zpochybňovat mocenské postavení komunistické strany. Vznikaly nebo oživovaly různé společenské organizace a spolky. Byl založen Klub angažovaných nestraníků – KAN, dále pak Klub 231, sdružující politické vězně odsouzené

podle paragrafu 231 za „rozvracení republiky“. Obnovil se Junák i Sokol. Byla to doba, kdy se dalo překročit hranice jenom s občanských průkazem. Mnoho vzdělaných a talentovaných lidí ze země odešlo, dalo by se hovořit o tzv. éře odlivu mozků. (Kvaček, 2002, s. 206-207)

Sovětské hrozby

Vývoj v Československu začalo kriticky sledovat sovětské vedení a odmítalo jej. V sovětském bloku se československé reformní hnutí propagandisticky nazývalo „kontrarevolucí“. Začátkem května roku 1968 si pozvali Dubčeka do Moskvy spolu s dalšími vedoucími československými komunisty. Postup československé komunistické strany byl ostře odmítnut. Začal se připravovat vojenský vpád do Československa. Sovětský svaz chtěl reformní pohyb zabrzdit. (Kvaček, 2002, s. 208)

Obavy veřejnosti, ze zpomalení či vůbec zastavení demokratizace, vyjádřil Ludvík Vaculík manifestem nazvaným Dva tisíce slov. Vyzval v něm společnost, aby proměny uskutečňovali sami občané. Manifest podepsalo na 120 tisíc občanů. Podle vedení komunistické strany v Československu, však manifest přesahoval záměry, které komunistické vedení samo mělo, proto jej odmítlo. (Kvaček, 2002, s. 208)

Brežněv očekával, že Dubček proti demokratizačnímu hnutí sám tvrdě zakročí. Dubček však nevěřil, že by Sovětský svaz svoji hrozbu skutečně naplnil. Stalo se. Československo se dočkalo vojenského vpádu od vlastních spojenců. (Kvaček, 2002, s. 208)

2.5.6 Období normalizace (1969–1989)

V noci z 20. na 21. srpna vpadla do Československa vojska pěti států Varšavské smlouvy – Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Polska, Maďarska a Bulharska. Jednalo se o největší vojenskou operaci v Evropě od doby skončení druhé světové války. Reformní členové vydali prohlášení protestující proti vpádu. Funkcionáři v čele s A. Dubčekem byli zatčeni a odvezeni na Ukrajinu a pak do Moskvy. Lidé dávali najevo odpor proti cizím vojskům nápisy, demonstracemi i jednohodinovou generální stávkou. Vojska dokonce užila proti obyvatelstvu zbraně. Bylo zabito několik desítek lidí. (Kvaček, 2002, s. 216–2017)

Spojené státy americké daly znovu najevo, že v zemích sovětského bloku nebudou nijak zasahovat, a tím projevíly faktické uznání existence bloku. Demokratická veřejnost na

západě však sympatizovala s československým demokratizačním hnutím a obdivovala jeho odpor k okupaci. (Kvaček, 2002, s. 2017)

Prezident Svoboda se rozhodl pro cestu do Moskvy, kde by se pokusil vysvětlit „nedorozumění“ a chtěl docílit odchodu cizích vojsk. Českoslovenští představitelé byli vystaveni hrubému nátlaku. Byly jim nadiktovány podmínky dalšího vývoje v Československu, nazývány cestou k normalizaci v zemi. Dubček a jemu blízcí nátlaku nakonec podlehl a 26. srpna 1968 podepsali tzv. moskevský protokol, který zastavoval reformní a demokratický vývoj. Jednalo se o protiprávní a protiústavní protokol, který byl ještě navíc prohlášen za tajný a jeho plné znění neznali ani členové vlády. Bylo docíleno trvalé přítomnosti sovětské armády. Začínaly „čistky“, kdy se jednalo o morálně a politicky nečistá pronásledování a perzekuce. Byly zlikvidovány nové občanské organizace jako K 231 a KAN. Nastalo pronásledování mluvčích ve sdělovacích prostředcích. (Kvaček, 2002, s. 217–2018)

Federalizace ČSSR

Ze zásad reformního hnutí se nakonec uskutečnila jediná, a to federalizace státu, která byla vyhlášena už za přítomnosti okupačních vojsk. Ustavila se Česká národní rada, kterou zvolilo Národní shromáždění. Na dosud jednotném území ČSSR vznikly 1. ledna 1969 dva národní státy, Česká socialistická republika (ČSR) a Slovenská socialistická republika (SSR). Každá měla vlastní občanství, ale zároveň společně tvořili občany ČSSR. Zvláštností československé federace byl zákaz majorizace, kdy určité zákony musely mít většinový souhlas v obou částech Sněmovny národů, jak v české tak i ve slovenské. Národní ani federativní orgány však nezískaly vrcholnou moc. Ta zůstala v komunistické straně podléhající sovětskému vedení v Moskvě. Komunistická strana se nefederalizovala, zůstávala ústředně řízenou organizací. (Kvaček, 2002, s. 218–2019)

Federace za těchto nepříznivých okolností nemohla být účinná. Místo, aby došlo ke sblížení Čechů a Slováků, došlo k jejich vzdalování. Lidé se nechtěli smířit s okupací, ani s jejími důsledky na poli vnitropolitickém, proto tisíce občanů volilo raději emigraci. Společnost se snažil vyburcovat k odporu proti normalizaci vysokoškolský student Jan Palach. Učinil tak v Praze dne 16. ledna 1969, kde se veřejně upálil. O pár dní později ho následoval student Jan Zajíc a pak i dělník Evžen Plocek. Nepříznivý politický vývoj však pokračoval. (Kvaček, 2002, s. 219)

Vedení komunistické strany nemohlo prosadit odchod sovětských vojsk a Sovětskému svazu nevyhovoval příliš pomalý návrat k totalitě v Československu. Sovětské vedení pohrozilo novým vojenským zákrokem a vynutilo si i odstranění Dubčeka z funkce prvního tajemníka KSČ. Ten byl nahrazen Gustávem Husákem. Husák však vyznával sovětský model socialismu, čímž byly pohřbeny naděje veřejnosti ke změně politického vedení směřující k demokratizaci. (Kvaček, 2002, s. 2019)

Dne 21. srpna 1969, při prvním výročí sovětské okupace, se ukázal přetrvávající odpor veřejnosti k normalizaci. Došlo k pouličním bojům. Zatýkalo se a zavíralo, neboť bezpečnostní síly už zase působily represivně a chránily totalitní režim. (Kvačka, 2002, s. 220)

Předsednictvo Federálního shromáždění přijalo zákonné opatření, které umožňovalo trestat rychle a nedbat příliš nezávislosti soudů. Během roku 1970 dostaly represivní čistky masový charakter. Komunistická strana odstranila ze svých řad tzv. „nevyhovující“ členy. Mnoho z nich pak postihly těžké i trvalé existenční problémy. ÚV KSČ přijal obsáhlý pamflet nesoucí název Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti, který odmítal reformy a vracel do společnosti staré způsoby řízení. Nový režim provedl v listopadu 1971 parlamentní volby, kde již zase působila Národní fronta, v níž se všechny strany a organizace podřizovaly komunistickému vedení. Část opozice byla rozdracena soudními politickými procesy. Normalizační režim se nepochybně upevnil, přesto opozici zcela nepotlačil. (Kvaček, 2002, s. 220–221)

Pamětnice J. Š. sdělila: *„Na podmínky, které v té době fungovaly, jsme byli zvyklí a dokázali jsme se na ně dobře připravit a řekla bych, že jsme nijak nestrádali. Faktem je, že jako učitelka jsem byla nucena vstoupit do KSČ, ale stejně po roce 1968 nás zase asi v roce 1970 vyloučili, ale to mi vůbec nevadilo, protože jsem v té době čekala své první dítě, na které jsem se velmi těšila a politikou jsem se moc neznepokojovala. Byla mi jedno.“*

Hlavní oporou režimu se stala Bezpečnost. Zvýšená cenzura opět oddělovala Československo od světa. Společnost upadala do apatie. Obyvatelé se uchýlili do soukromí a vzdali se veřejné činnosti. Nastoupila stupnice hodnot na základě materiálních statků. Ideálem bylo vlastnit chatu či chalupu, kde si lidé mohli projevat osobní iniciativu. A ještě lépe když se mohli na tyto chaty a chalupy dopravovat vlastním automobilem. Do poloviny 70. let byl poměrně příznivý hospodářský vývoj, který se opíral o založené

předcházející pětileté období. Následné pětileté plány však byly nad finanční síly ekonomiky a tak národní důchod začal klesat. Tuhé centrální řízení se znovu ukazovalo jako neúčinné. Od konce 70. let se životní úroveň opět snižovala. (Kvaček, 2002, s. 221-222)

Vztahy mezi Sovětským svazem a Spojenými státy se v 70. letech vyznačovaly uvolňováním. Nastoupily snahy o zabraňování konfliktům, čímž Evropě přinesly mezinárodní pakt o bezpečnosti a spolupráci, k němuž přistoupilo v roce 1975 i Československo. Jeho součástí byl i závazek o dodržování lidských práv. Ten už byl i dříve formulovaný v paktu Organizace spojených národů. I přesto se komunistická vláda nemínala jím řídit. Vznikl však jistý základ pro působení opozice. (Kvaček, 2002, s. 222)

Spartakiáda

Normalizační režim si dal zvlášť záležet na uspořádání tří spartakiád v letech 1975–1985. Pojal je jako politickou manifestaci souhlasu obyvatel s ním. Většina cvičenců vzešla z povinného nácviku. Platilo to samozřejmě také o cvičení vojáků, které patřilo i pro svou obtížnost k nejpůsobivějším. (Kvaček, 2002, s. 229). Nutno však podotknout, že ti jenž tuto masovou akci zažili, mají vesměs krásné vzpomínky plné radosti z pohybu, humorných situací či úžasného diváckého zážitku.

Obrázek 4 - Československá spartakiáda 1985 Louny (13)

Charta 77

Volné sdružení obránců lidských práv spojilo různé opoziční skupiny, jako byli reformní komunisté, liberálové a demokraté. Demokraté byli reprezentováni Václavem Havlem. Součástí opozice byli i tvůrci undergroundu, což bylo hnutí s vlastními mravními zásadami, vyjadřující je hlavně hudbou. (Kvaček, 2002, s. 223)

Charta bylo prohlášení ze dne 1. ledna 1977, kterým chtěli upozorňovat na konkrétní porušování občanských práv. Vyřkla se pravda o normalizačním režimu, který nutil „žít ve lži“. Chartu 77 podepsalo na 2000 občanů. Dokumenty Charty se šířily a stávaly se známějšími. Signatáři Charty vytvořili v dubnu roku 1978 Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který pátral po případech policejní a soudní zvrů. Zveřejňování mělo za následek zmírňování osudů některých pronásledovaných, neboť se dočkali i mezinárodní odezvy. (Kvaček, 2002, s. 223–224)

Od počátku 80. let začaly být znát určité posuny v myšlení a chování české společnosti. Sovětský svaz měl stále vážnější hospodářské potíže. Zahraniční politika Spojených států, v čele s prezidentem Reaganem, sledovala celosvětové zatlačování komunismu. Dělo se tak politikou zdůrazňující a prosazující lidská práva a svobody. Nastupující generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu Michail Gorbačov přišel s politikou přestavby, která se do jisté míry podobala reformnímu hnutí v Československu z jara roku 1968. V Československu se v komunistickém vedení rozpoutal mocenský zápas. Gustav Husák byl 17. prosince 1987 vystřídán ve funkci generálního tajemníka KSČ Miloušem Jakešem. V čele federální vlády stanul v říjnu 1988 Ladislav Adamec, který vystřídal dosavadního premiéra Lubomíra Štrougala. Změnilo se tedy vedení strany a určování její politiky. Jakeš nechtěl vůbec jednat s opozicí, naopak proti ní v roce 1988 ostře zasahoval. Opozici to však neodradilo a začala o sobě dávat více vědět. Vznikala nová nezávislá disidentská sdružení. Opozici rozšiřovali i věřící z katolické církve. Kvůli neustálému dohledu, omezování a pronásledování vznikla tzv. tajná církev. Podepisovala se petice žádající náboženskou svobodu. (Kvaček, 2002, s. 224–225)

Bouřlivé akce proběhly v lednu 1989 v Praze, kdy si občané připomínali tragickou smrt studenta během tzv. Palachova týdne, kdy policie brutálně zasahovala proti demonstraci. Režim se opět uchyloval k represím. Zatčený a odsouzený disident Václav Havel byl podmíněčně propuštěn a zkoncipoval manifest Několik vět, který žádal propuštění politických vězňů, zrušení cenzury, svobodu projevu. Podepsalo jej na 40 tisíc lidí.

Komunistické vedení již nezorganizovalo protiakci. Napětí mezi stále problematičtější politickou mocí a kulturou se ale prohlubovalo a šlo ke konfliktu. Ten se projevil naplno za převratného listopadu 1989. (Kvaček, 2002, s. 230)

2.5.7 Pád komunismu

Dne 17. listopadu 1989 si pražští studenti manifestací připomněli 50. výročí nacistické represe proti vysokým školám. Tento pražský pochod se vyvinul v politickou demonstraci, kdy demonstranti byli ostře napadeni zvláštními bezpečnostními jednotkami. Počinání policie vyvolalo protesty, které se obrátily proti celému totalitnímu režimu. Studenti byli podpořeni i herci. Rozjížděli se po Čechách a Moravě, aby získali mezi sebe i dělníky, a aby začali odpor vyjadřovat stávkou. Ustavilo se Občanské fórum, které protestní akce koordinovalo. Hlavní osobností se stal Václav Havel. Rozmohly se každodenní mohutné demonstrace na Václavském náměstí. Vedení komunistické strany bylo bezradné. Generální tajemník Jakeš odstoupil. Pražská letenská pláň zažila půl milionu lidí, což vyznělo jako potvrzení konce komunistického systému. Stejný smysl měla i dvouhodinová generální stávka. Lidé žádali konec vlády jedné strany a odstoupení prezidenta Husáka. Předseda vlády Adamec začal jednat s Občanských fórem. Parlament ustoupil tlaku veřejnosti a zrušil článek v ústavě o vedoucí úloze komunistické strany ve státě. Programovým prohlášením nová vláda nasměrovala Československo na přechod k parlamentní demokracii a k tržnímu hospodářství. (Kvaček, 2002, s. 230-232)

2.6 Řízení cestovního ruchu v bývalém Československu

V letech 1948–1952 byl zpracován plán rozvoje cestovního ruchu jako součást národohospodářského plánu. Na ministerstvu vznikl tehdy první odbor cestovního ruchu s kompetencemi řízení oblasti volného cestovního ruchu. Hlavním výkonným orgánem bylo *ministerstvo vnitřního obchodu*. V roce 1954 byl založen Výzkumný ústav balneologický v Mariánských Lázních. Lázeňské procedury začaly být poskytovány na základě moderních lékařských poznatků. Tehdejší vláda provedla rozbor cestovního ruchu poprvé v roce 1958, na jehož základě přijala usnesení zaměřená na organizační posílení cestovního ruchu. Byly zřízeny *Koordinační výbory*. Jednalo se o národní poradní orgány pro cestovní ruch nadresortního charakteru. V rámci výboru fungovalo pět sekcí: sekce pro domácí cestovní ruch, pro zahraniční cestovní ruch, pro lázeňský cestovní ruch, pro ediční a náborovou činnost a pro metodiku plánování a statistiku cestovního ruchu.

Státní ústav byl pověřen zpracováním Rajonizace cestovního ruchu, kterou dostal na starost Koordinační výbor, a tak v průběhu let 1960–1961 mohly probíhat práce na tomto významném úkolu. V roce 1962 byla vládou schválena *Rajonizace cestovního ruchu* v ČSSR jako základní dokument pro plánování a řízení cestovního ruchu v ČSSR. (Plzáková, Studnička, 2014, s. 87–96)

V roce 1963 se stalo významným počinem vlády dubnové usnesení, které umožnilo rozvíjet domácí i zahraniční cestovní ruch i jiným organizacím. Další usnesení vlády z roku 1966 bylo zaměřeno na podporu *rozvoje materiálně-technické základny* cestovního ruchu, jako jeden z hlavních aspektů vědomého usměrňování rozvoje domácího i zahraničního cestovního ruchu. Financování šlo z fondu cestovního ruchu. Operativním správcem fondu cestovního ruchu byly sekretariáty národních Vládních výborů pro cestovní ruch. (Plzáková, Studnička, 2014, s. 87–96)

V roce 1968 došlo k novému organizačnímu uspořádání, kdy byla zřízena nová instituce. Byla vytvořena Ústřední správa pro cestovní ruch, která řídila podniky Čedok a cestovní kancelář Turista. Správa vykonávala funkci samostatné obchodní hospodářské jednotky, která soustřeďovala zájem zahraničních občanů o návštěvu Československa především z kapitalistických států. Rovněž organizovala cesty českých a slovenských občanů do zahraničí. (Plzáková, Studnička, 2014, s. 87–96)

V souvislosti s federativním uspořádáním ČSSR byla řízením cestovního ruchu pověřena *ministerstva obchodu ČSR a SSR*. V roce 1971 byl ustaven federální Vládní výbor pro zahraniční cestovní ruch a v roce 1982 byl tento výbor zrušen a jeho působnost byla přenesena na *Federální ministerstvo zahraničního obchodu*. (Štemberk, 2012, s. 53)

3 Praktická část

3.1 Možnosti a omezení cestovního ruchu pro občany ČSSR

Po válce se státní hranice neotevřely ani v Československu, ani v ostatních státech Evropy. Cestovní pasy byly vydávány pouze při prokázání nutnosti cesty. Toto omezování v cestování bylo zdůvodňováno nedostatkem deviz a rozvratem hospodářství. Zákon o cestovních pasech se začal dost nešťastně pro občany interpretovat tak, že cesty mají být povolovány pouze tehdy, jsou-li ve státním zájmu. Každý žadatel byl důkladně prověřován, zdali je to možné v rámci státní bezpečnosti. (Rux, 2014, s. 57)

3.1.1 Období po únorovém převratu (1948–1963)

Ochrana státních hranic

Východní komunistický blok se uzavíral před ostatním světem tzv. železnou oponou, která vytvořila ze zemí socialistického bloku jedno velké vězení, bránící svobodnému pohybu občanů a myšlenek. Komunističtí tvůrci nepropustné hranice se inspirovali koncentračními tábory komunistické a nacistické totality. (viz Příloha A 3) Mnozí občané východní Evropy si zvolili úděl uprchlíků před nesvobodným režimem, nejčastěji do americké či britské okupační zóny Německa nebo Rakouska. Vybudování železné opony na česko-bavorských hranicích je přímo spojené s převzetím moci komunisty v Československu v únorovém převratu roku 1948. Hned v prvních dnech po převratu byla posílena ostraha západní hranice příslušníky finanční stráže a jednotkami sboru národní bezpečnosti. (9)

Po zrušení platnosti pasů všech československých občanů byla výrazně omezena možnost legálního vycestování na západ. Po svobodě toužili tisíce lidí, kteří se pokoušeli o překročení česko-bavorské hranice za každého počasí, v každém ročním období, i těmi nejobtížnějšími terény s pomocí starousedlíků. Zadržení uprchlíci byli odsuzováni ve vykonstruovaných procesech na pět i více let, nejen za pokus o nedovolené opuštění republiky, ale i za velezradu a vyzvědačství. Trest často absolvovali v táborech nucených prací při těžbě uranu za ostnatými dráty na Jáchymovsku i Příbramsku. (9)

Finanční stráž byla zrušena 5. ledna 1949 a její působnost přenesena na pohraniční stráž sborů národní bezpečnosti. Nejstřeženější hranicí se stala česko-bavorská hranice v délce 356 km. Byly vydány předpisy omezující přístup do této oblasti. V roce 1951 vznikla po

vzoru Sovětského pohraničního vojska pohraniční stráž, vybavená pravomocemi vojska i bezpečnosti. Na hranicích se Spolkovou republikou Německo bylo rozmístěno pět pohraničních brigád. Nařízením ministra národní bezpečnosti ze dne 14. července 1951 se stanovilo, že pohraničnick má právo užít proti tzv. narušiteli hranic zbraň. V dubnu 1951 se přikročilo ke zřizování dvou hraničních pásem - zakázaného a hraničního. Zakázané pásmo byl pruh území od státní hranice do hloubky až 2 km. Civilisté se v něm mohli pohybovat jen na zvláštní povolení od svítání do setmění většinou jen v doprovodu hlídek pohraniční stráže. Na zakázané pásmo navazovalo pásmo hraniční o šířce 2-6 km. V nepřehledném terénu mohlo dosahovat až 12 km. Občané, kteří zde měli trvalé bydliště či zaměstnání, byli podle zvláštních směrnic prověřováni. Krátkodobý vstup do hraničního pásma byl povolován z důvodu nutných prací v této oblasti, návštěv příbuzných apod. (9)

Na základě tajného rozkazu ministra bezpečnosti z listopadu 1951 byly vysídleny všechny obce a samoty v zakázaném pásmu a postupně byly bořeny všechny stavby včetně hřbitovů a sakrálních objektů. V roce 1951 se začalo poblíž státních hranic se zřizováním průseků o šířce až 20 metrů a plotů z ostnatého drátu. Drátěný jednodenný až trojstenný zátaras byl doplněn kontrolním zoraným pásem. Do drátěného zátarasu byl zaveden smrtící proud o napětí až 6000 V. Z rozhodnutí sekretariátu Ústředního výboru komunistické strany Československa byly na exponovaných místech položeny miny. Podél drátěných zátarasů byly postaveny dřevěné hlídkové pozorovatelný. (9)

Tato opatření se stala osudným mnoha lidem, kteří se snažili železnou oponu překonat. Miny a dráty vysokého napětí však zabily i spoustu členů pohraniční stráže a nespočet kusů zvěře. Provoz železné opony se stával velmi nákladným a vysloužil si i kritiku západních států a organizací chránící lidská práva. (10) Proto se v polovině šedesátých let přikročilo k budování tzv. signální stěny, posunutá dva a více km od státní hranice, aby byla větší vzdálenost k pronásledování běžence. Signální stěnu tvořil plot o výšce 220 cm z ostnatého drátu, který se napájel pouze nízkým elektrickým napětím k signalizaci průrvy na rotu. Druhá stěna tvořila ochranný plot proti nežádoucímu spuštění signalizace zvěří. Před vlastním zátarasem byl 5-6 m široký kontrolní pás zorané země, určený k odkrytí stop běženců. Při zátarasu byly postaveny ocelové hlídkové věže - pozorovatelný. Signální stěna byla doplněna systémem cest tak, aby motorizovaná hlídka po průrvě mohla běžence dostihnout před překročením státní hranice. (9)

V letech 1951-1957 byly na každé pohraniční rotě jezdečtí a tažní koně. Jezdecké koně využívali pohraničníci ke kontrolám hraničního pásma a k rychlým zásahům při narušení střeženého úseku. Tažní koně obstarávali dovoz proviantu, dopravu pohraničníků a těžbu dřeva. Důležitou součástí pohraničních rot byli služební psi. U každé roty bylo zařazeno šest psů. Pátrací psi se používali k vystopování narušitelů, hlídkoví psi k zesílení pohraničních hlídek. Od šedesátých let byli psi také používáni k útoku na volno, k dostižení běženců a zadržení do příchodu hlídky. Od sedmdesátých let byla ochrana některých úseků zesilována samostatně útočícími psy. Zasahovali dva psi - pátrač a trhač, kteří byli umístěni v uzavřených kotcích za signální stěnou. Dveře kotců se otevřely po signálu u narušení stěny nebo je otvírala dálkově hlídka. (9)

Pohraniční stráž disponovala rozsáhlou zpravodajskou službou zaměřenou na ilegální přechod hranic. Ofenzivně působili zpravodajci přibližně 60 km za hranicemi sousedního státu. Jedním z hlavních zdrojů informací, pro kontrarozvědnou činnost zpravodajské služby pohraniční stráže, byla síť informátorů z řad tamního civilního obyvatelstva v podobě agentů, rezidentů na řešení konkrétních případů, dále informátorů, důvěrníků a zjevných pomocníků pohraniční stráže. (9)

Byly organizovány kroužky mladých strážců hranic při pionýrských organizací socialistického svazu mládeže. Organizováním různých bojových her, pod vedením pohraničníků, se děti vychovávaly k slídilství a udavačství. (9)

Výjezdní povolení

Únorový převrat v roce 1948 s sebou přinesl legislativní změny, kdy začalo platit, že na vydání cestovního pasu není právního nároku. Podle usnesení vlády z roku 1949 se v zásadě nepovolovaly žádné soukromé cesty, ať už šlo o výlety za účelem turistiky, návštěvy známých a příbuzných či léčení. Bylo zavedeno jednorázové výjezdní povolení, které bylo nutné ke každému výjezdu z Československa. Výdejny pasů existovaly pouze na pracovištích ministerstva vnitra v Praze, Brně a Bratislavě. Jen v omezené míře se uskutečňovaly hromadné zájezdy do tzv. lidově demokratických republik. (Rux, 2014, s. 57), (Rychlík, 2012, s. 12)

Podle sovětského vzoru cestovní kanceláře Inturist, u nás pracoval Čedok, který měl na cestovní ruch v Československu monopol. (Rux, 2014, s. 58)

Povolené výše peněz

Devizový zákon vycházel ze zásady, že devizoví cizozemci jsou povinni hradit všechny své závazky z dovolené zahraniční měnou, což také znamenalo absolutní zákaz dovozu a vývozu československých korun. Po dohodě s ministerstvem zahraničního obchodu a ministerstvem vnitra byla přípustná výjimka v malém pohraničním styku pro vývoz 10 Kčs, a to ještě za podmínek, že cestující tyto peníze v zahraničí nepoužije a přiveze zpět. Od roku 1956 začaly být povolovány cesty i soukromé, tj. k návštěvě příbuzných, v ostatních lidově demokratických státech. Pokud byl povolen soukromý výjezd do zahraničí, prodala mu SBČS určitý obnos valut či deviz. Také se povolovalo vyvážet československé peníze do celkové částky 200 Kčs, které ale cestující musel dovézt zpět. V lednu 1963 byla tato povolená částka zvýšena na 300 Kčs a v pohraničním styku se zůstalo na 10 ti Kčs. (Rychlík, 2012, s. 13)

3.1.2 Období uvolnění (1963–1969)

V roce 1963 došlo k uvolnění cestování do lidově demokratických států, kdy každý občan, pokud proti němu nebyly zásadní námitky z hlediska obecné kriminality či bezpečnosti státu, mohl do těchto států krátkodobě vycestovat. Začaly se každoročně organizovat i cesty do kapitalistických států, i když v omezeném počtu. Mohlo to být umožněno těm občanům, kteří řádně plnili své pracovní úkoly, aktivně se zapojovali do veřejného a politického života a s jejich výjezdem do ciziny souhlasil závodní nebo místní orgán. Bylo však povoleno v zemích RVHP vyměnit pouze 100 Kčs na místní měnu. Běžný občan měl mizivou šanci se na některý z těchto zájezdů na západ dostat. Působila korupce a známí „dobrých známých“. (Rux, 2014, s. 58), (Rychlík, 2012, s. 14)

Výjezd do ciziny začal být vnímán jako běžná záležitost, nikoliv jako odměna pro občany. I tak si stát ponechával poměrně široké možnosti, aby cestování zakázal osobám, které považoval za problematické. Cestování do jednotlivých socialistických zemí mělo své odlišnosti. Do Bulharska, Rumunska či Maďarska se cestovalo bez problémů. Zatímco dostat se do Jugoslávie mohlo být poněkud komplikované. (Rux, 2014, s. 58), (Rychlík, 2012, s. 15)

Osobní železniční doprava

V Československu v období socialismu byla velmi levná železniční doprava. Jízdné nebylo stanoveno podle sazby za 1 km, ale bylo rozděleno do několika různě širokých pásem a se

vzrůstající vzdáleností se pásma rozšiřovala, čímž jízdné při větší vzdálenosti bylo relativně nízké. Osobní železniční doprava byla masově využívána pro domácí cestovní ruch i pro cesty do zahraničí. (Štemberk, 2012, s. 169)

Železniční spojení do sousedních socialistických států bylo v sedmdesátých letech výrazně posíleno, což stimulovalo a rozvíjelo cestovní ruch. Kvalita vlaků mezinárodní přepravy však byla vzdálená úrovni západní Evropy, a to jak v cestovní rychlosti, tak i ve vybavení vozů a v kultuře cestování. (Štemberk, 2012, s. 174)

V období 1965–1969 bylo soukromé krátkodobé cestování občanů do kapitalistických států relativně svobodné. Nezáskal-li občan devizový příslib, mohl stále ještě získat pas i výjezdní doložku na základě pozvání fyzické osoby. Úřady si byly vědomy, že řada pozvání je fiktivních, ale nepodnikly proti tomu žádná opatření. Vycestování na základě pozvání tvořilo 93% všech povolených soukromých cest. (Rychlík, 2012, s. 169)

Pamětník V. C. vyprávěl: „*Když chtěl člověk příslib a nedostal ho, tak mohl fixlovat. Mohl si nechat napsat pozvání od příbuzných s tím, že nebude žádat žádné valuty. Oni se o mě sami postarají. Tak jsem i já psal dopis jednomu známému, panu redaktoru novin Jednota v Daruvaru, v němž jsem ho prosil o pozvání s upozorněním toho, ať to bere pouze jako formální záležitost, že od něj nebudu nic chtít. Jenom že potřebuji ukázat úřadům a bance ten dopis, abychom dostali nějakou minimální částku na cestu. A skutečně on dopis poslal, já jsem ho ukázal a příslib jsme dostali.*“

Tabulka 1- Výjezdy do zahraničí od roku 1966 do poloviny roku 1969

	1966	1967	1968	1969 (odhad za 1. půlrok)
Socialistické země	981 044	1 314 078	1 333 222	800 000
Jugoslávie - návštěvy (pozvání)	120 302	136 798	144 512	166 000
Jugoslávie -devizové přísliby	-	43 809	60 698	124 000
kapitalistické státy - návštěvy (pozvání)	127 508	191 888	375 192	550 000
kapitalistické státy - devizové přísliby	-	5 144	29 092	42 000
Celkem	1 228 854	1 691 717	1 941 716	1 682 000

Zdroj: (Rychlík, 2012, s. 17)

3.1.3 Období normalizace (1969–1987)

Po okupaci sovětskými vojsky došlo opět k uzavření hranic na Západ. Vydávání cestovních pasů a ostatních cestovních dokladů se vrátilo v čase jakoby do padesátých let silných represí a mocenských překážek. Cestování do kapitalistických států se posuzovalo jako nežádoucí a cestování do ostatních socialistických států v sobě neslo mnohá úskalí při vyřizování potřebné dokumentace. I když občané Československa, kteří chtěli vycestovat na západ, se potýkali s těžce zdolatelnou bariérou státní moci, turisté z kapitalistických států, se získáním vstupních víz k nám, neměli problémy. Důvod byl prostý. Tento aktivní cestovní ruch přinášel devizy. Československý občan mohl dostat povolení pro cestu na západ pouze jednou do roka, a to v době dovolené zaměstnance. (Rux, 2014, s. 58), (Rychlík, 2012, s. 18)

Dovolená zaměstnance byla čtyři týdny u těch, co měli založenou rodinu. Mladí, neženatí či neprovdané, měli pouze tři týdny dovolené. Oproti tomu služebně nejstarší lidé měli až pět týdnů prázdnin. No a učitelé, ti samozřejmě měli prázdniny současně s žáky a studenty, tak jak tomu je i dnes. (pamětník V. C.)

Častokrát z úst pamětníků zaznívá, že někdo se na západ nedostal ani jednou za celou dobu trvání komunismu. Svě o tom ví i pamětnice J. Š., která měla strýce, bratra své maminky, v SRN ve městě Freiburg a na návštěvu k němu pustili pouze její babičku, tj. strýcovu maminku, a jedenkrát mohla jet s babičkou i její maminka, tj. strýcova sestra. Ona s nimi na návštěvu strýce do SRN nemohla jet ani jednou. V jejich rodině došlo ještě k jednomu čtyřicetiletému odloučení, kdy sestřenice Gréta, něm. Margareta, žila v NDR a bratranec Vilda, něm. Wilhelm, žil v SRN. K jejich setkání došlo až po pádu železné opony a to v Československu.

Bezdevizové pobyty

Bezdevizové výměnné pobyty byly možné jen se souhlasem vládního výboru pro regulaci styků se zahraničím, kdy se dalo snadno cestu občana vyhodnotit jako cestu, která není v souladu se zájmem státu, tudíž bylo vydání cestovního pasu či výjezdní doložky odmítnuto. Přitom výslovně bylo stanoveno, že vycestování je možné v případě, kdy občan na pozvání za příbuznými v přímém pokolení, sourozenci a manžely, cestuje bez devizového příslibu. Ale i takové cesty byly zamítány, pokud se jednalo o návštěvu

takového občana, který se zdržoval v zahraničí bez souhlasu československých úřadů. (Rychlík, 2012, s. 18)

Organizované zájezdy do kapitalistických zemí byly určeny pouze pro zaměstnance, kteří se museli zúčastnit pouze kolektivně, tj. v počtu nejméně tří osob z jednoho závodu. Oproti tomu poměrně volně mohli občané cestovat do Bulharska, Rumunska a Východního Německa. V případě individuálního vycestování, například do Sovětského svazu, bylo zapotřebí zvacího dopisu, jinak nebyla cesta možná. (Rux, 2014, s. 59)

Cestování na devizový příslib

Pokud občan Československa zatoužil po zahraniční dovolené, jeho prvním krokem bylo podání žádosti bance o devizový příslib. Česká měna nebyla v zahraničí směnitelná. Nebylo ji proto v zásadě dovoleno vyvážet ani dovážet. Žádost bance musel doporučit zaměstnavatel, škola nebo národní výbor. Příklad měl zpravidla platnost tři měsíce. Ten byl každoročně udělován pouze malému počtu obyvatel. Bez devizového příslibu Státní banky československé nebyl občan Československa vydán ani cestovní pas. (Rux, 2014 s. 59)

Dalším negativně ovlivňujícím faktorem při žádosti o devizový příslib mohl být i vnější vzhled a volnomyšlenkářský způsob života, o kterém mi vyprávěl jeden vášnivý vyznavač americké či anglické hudby té doby. K opakovanému zamítní žádostí o devizový příslib přičítal i jeho vzezření v podobě dlouhých vlasů. (pamětník J. K.)

Devizové přísliby sloužily především k cestám do nesocialistických států. Byly však potřebné i pro soukromé cesty do mimoevropských socialistických států. Jedním z nich byla Kuba. Požadovalo se totiž od cizinců úhradu nákladů za pobyt ve volně směnitelné měně, takže z hlediska devizového krytí to bylo obdobné jako v případě kapitalistických států. Cestující potřebovali i výjezdni doložku. (Rychlík, 2012, s 39)

Příslibové řízení 70. léta

Pasivní cestovní ruch (dále už jen PCR) byl živen aktivním cestovním ruchem (dále už jen ACR), tj. z příjmů od turistů přijíždějících z nesocialistických států. Federální ministerstvo financí každoročně vyčleňovalo určitou částku stanovenou určitým procentem prostředků získaných z PCR. Každý rok stanovilo limit devizových prostředků, který se pohyboval okolo 20 % z celkově získané částky z ACR. Pro soukromé cesty do nesocialistických států byl limit stanoven v amerických dolarech (USD) a pro cesty do Jugoslávie v dinárech (YUD). Jednalo se pouze o část peněz vyčleněných pro pasivní cestovní ruch, neboť další

podíl byl použit na organizovanou turistiku prostřednictvím cestovních kanceláří. (Rychlík, 2012, s. 25)

Vyřizování žádostí měla na starost komise, která rozhodovala z čistě právního hlediska. Členy komise byl ředitel příslušné pobočky banky, zástupce okresního oddělení pasů a víz, zástupce okresního národního výboru, zástupce hlavní krajské účetní správy SBČS, zástupce městského výboru KSČ a tajemník městského výboru KSČ. K okamžitému vyřazení žádosti došlo v případech, kdy se jednalo o krytí hromadného zájezdu se služebním charakterem, služební cesty obecně, při zaslání žádosti bance poštou či uvedl-li žadatel účast na vědeckém kongresu nebo návštěvu sportovní akce v zahraničí. Při rozhodování komise měla být brána v úvahu také „třídně-politická kritéria“, kdy vhodným zastoupením byli především dělníci a družstevní rolníci. Ve skutečnosti však nezáleželo na žádných třídně-politických kritériích, ale jednalo se o čistě protekční záležitost. Kdo měl známé ve vedení pobočky SBČS, na oddělení pasů a víz nebo na příslušném ONV či stranickém sekretariátě, měl větší šance nežli sebelepší pracovník. Jednalo se o rozsáhlou korupci. Ani po vyřazení nevyhovujících a „nevhodných“ žadatelů nešlo uspokojit všechny žadatele. Bylo možné uspokojit méně než třetinu žadatelů, kteří v posledních třech letech nevycestovali. (Rychlík, 2012, s. 29-31)

Oficiální tvrzení, že stát má nedostatek deviz a není tak možné uspokojit všechny žadatele, které běžně nacházíme v odpovědích na odvolání neuspokojených žadatelů, tedy ve skutečnosti vůbec nebylo pravdivé. Kdyby byla na PCR určena celá částka získaná z ACR, nebyl by zřejmě problém uspokojit všechny žadatele. (Rychlík, 2012, s. 36)

Proces získání devizového příslibu

Kdo chtěl cestovat soukromě do nesocialistických států či do Jugoslávie, musel si podat v lhůtě žádost o devizový příslib. (viz Příloha A 5) Lhůta byla každoročně oznamována ve sdělovacích prostředcích a zpravidla byla stanovována do konce ledna každého roku. Samostatnou žádost podávala každá osoba starší 15 let. Za děti do 15 let byla podávána samostatná žádost, pouze pokud necestovaly s vlastními rodiči. Jinak byly připsány do cestovních dokladů svých rodičů a tím vznikl nárok na dodatečný přiděl devizových prostředků na každé dítě ve výši 50 % přidělu na dospělé osobu. V žádosti, která měla podobu předtištěného formuláře, který byl vyplňován dvojmo, byla uvedena požadovaná částka v amerických dolarech, či v jugoslávských dinárech, muselo mít i potvrzení od zaměstnavatele. (viz Příloha A 6 a A 7) Dále se uvádělo, do kterého státu či vícero států

občan hodlá cestovat. Maximální délka byla stanovena na dvacet dní, což se odvozovalo od maximální výše možného přidělu na osobu a den, od SBČS. V praxi to znamenalo, že všichni žadatelé tuto maximální dobu uváděli, aby dostali přiděleno maximum devizových prostředků a výjezdní doložku, kdy se samozřejmě nic nestalo, pokud se ze zahraničí vrátili dříve. (Rychlík, 2012, s. 33)

Pokud banka žádost vyřídila kladně, žadateli byl zaslán poštou potvrzený bankou prvopis žádosti s vyznačenou částkou, kterou mu banka slíbila prodat. Pokud tedy občan během měsíců února a března nedostal žádnou odpověď, znamenalo to, že jeho žádosti nebylo vyhověno. Měl-li již žadatel takto potvrzený devizový příslib, podal žádost o vydání výjezdní doložky k cestovnímu pasu a současně si vyplnil i žádost o vydání cestovního pasu, tedy pokud ho ještě neměl. Na žádosti se opět muselo objevit potvrzení od zaměstnavatele, u mužů v branném věku potvrzení od okresní vojenské správy. Potvrzený formulář žadatel předložil spolu s občanským průkazem, cestovním pasem, devizovým příslibem a výpisem z rejstříku trestu okresnímu oddělení pasů a víz ministerstva vnitra. (Rychlík, 2012, s. 22) Žádalo se osobně. K vyplněné podrobné žádosti se přikládaly dvě fotografie a 50 ti korunový kolek. (Rux, 2014, s. 59)

Pokud proti žadateli nebyly zjištěny žádné závadné poznatky a splňoval podmínky stanovené zákonem o cestovních dokladech a prováděcích předpisech, byla mu v lhůtě stanovené pro správní řízení, tj. 30 dní, výjezdní doložka vydána. (viz Příloha A 9) Cestující si potom mohl na předložení cestovního pasu, výjezdní doložky a potvrzeného devizového příslibu koupit v bance devizové prostředky v povolené výši. Za každou cestu do nesocialistického státu platil cestující ještě správní poplatek 100-300 Kčs podle délky cesty ve formě kolku vylepeného na první straně celního a devizového prohlášení. (viz Příloha A 10 a A 11) Celý proces byl velmi komplikovaný, zdlouhavý a nákladný. Pokud žadatel získal výjezdní doložku, čekalo ho další vyřizování v podobě získávání potřebných vstupních a tranzitních víz států, do kterých chtěl cestovat. (Rychlík, 2012, s. 22)

Pokud však žádosti občana nebylo vyhověno, mohl se písemně odvolat k příslušné pobočce SBČS. (viz Příloha A 12) Ta většinou odpovídala stereotypním způsobem v tom smyslu, že limit deviz přidělený na pasivní cestovní ruch do nesocialistických států či Jugoslávie byl již vyčerpán a nestačil na uspokojení všech žadatelů. (Rychlík, 2012, s. 24)

Na vydání devizového příslibu neměl nikdo právní nárok a způsob příslibového řízení byl regulován interními směrnici SBČS a ty občan neznal. (Rychlík, 2012, s. 22)

Při vzpomínce na tento proces, při podávání žádosti o výjezdní doložku, se pamětníkům mnohdy vybaví už jen devizový příslib, povolení z práce či školy a úředníci, kteří seděli u okénka při vyřizování těchto žádostí. Dokonce i přiznávají určité prezenty v podobě například kávy či pohlednic, které měly být v dobré víře nápomocny tomuto procesu.

Zkušenost jednoho z oslovených pamětníků byla taková, že narazil na laskavého úředníka. Při žádání devizového příslibu, neboť jeho tehdy malá dcerka prodělala zápal plic a měli doporučení od lékaře, aby se vypravili na dovolenou buď k moři, anebo do hor, mu tento úředník odvětil: *„Pane učiteli, vy nejste tak velká ryba, aby se na vás dostalo v prvním kole, ale nezoufejte, ono vždycky něco zbyde. Von třebaš nějakaj papaláš nemůže jet.“* „A taky že zbylo. Ale obecně bylo složité získat ten příslib,“ doplnil pamětník V. C.

Cestování s výjezdní doložkou v rámci individuálních cest občanů

Individuálně plánované cesty na západ neměly mnoho šancí na úspěch. Minimálně bylo zapotřebí zvacího dopisu.

Výjezdní doložka byla zapotřebí u každého občana, který chtěl vycestovat do kapitalistického státu. Jednalo se o jednorázové povolení, jmenovitě na konkrétní státy a od kdy do kdy platí. Opět se rozhodovalo o udělení na základě doporučení zaměstnavatele, který měl za povinnost dodržení určitých náležitostí a osobní pohovor na kádrovém oddělení, kde se cíleně zaměřovali na informace v rámci kádrové vhodnosti žádajícího občana. Stejně tak se posuzovalo z pohledu školy, kdy doporučení muselo být podepsáno vedoucím učitelem studijní skupiny, vedoucím učitelem ročníku a předsedou Socialistického svazu mládeže. Při získání výjezdní doložky bylo dalším nutným krokem zažádat o turistické vízum na velvyslanectvích v Praze. Toto turistické vízum bylo možné získat i prostřednictvím Čedoku. Pokud byl občan, který chtěl vycestovat na západ vysokoškolák, jeho povinností bylo odevzdat zaměstnavateli vysokoškolský diplom. V případě vojáka bylo nutností odevzdat vojenskou knížku vojenské správě a na přechod hranic musel mít potvrzení o odevzdání této vojenské knížky. (Rux, 2014, s. 59)

Cestování s výjezdní doložkou prostřednictvím cestovní kanceláře

Výjezdní doložka byla vydávána pouze za předpokladu, že se občan již mohl prokázat devizovým příslibem Státní banky československé. Taktéž nezbytnou nutností bylo potvrzení o zaplacení zájezdu u cestovní kanceláře Čedok, která tyto zahraniční cesty i na západ měla na starost. Cestovní kancelář Čedok brala děti na zájezd od pěti let věku.

(pamětník V. C.) Člověk, aby se tehdy dostal ke koupi zájezdu, si musel vystát velmi dlouhou frontu, mnohdy i přes noc, před cestovní kanceláří. Také se vyplatilo mít tzv. dobré známé právě v cestovní kanceláři. (Rux, 2014, s. 59)

Nutno podotknout, že k získání výjezdní doložky měl občan více šancí právě prostřednictvím cestovní kanceláře, kde si vybraný zájezd zaplatil ještě před schválením této žádosti, i když to dozajista nebylo zárukou schválení.

Na cestování před rokem 1989 nebyl právní nárok, tudíž si tehdejší představitelé státní moci mohli libovolně rozhodovat o jeho umožnění občanovi, nejčastěji na základě svých představ za odměnu. (Rux, 2014, s. 59)

Správa pasů a víz již v sedmdesátých letech přistoupila k budování ústřední evidence vydaných výjezdních doložek. Ty již neměly podobu vízového razítka jako v šedesátých letech, ale skládaly se ze dvou spojených karet. Později díky tomu bylo umožněno počítačového zpracování. (Rychlík, 2012, s. 39)

Přejezdy hranic

Pro cestu přes západní hranice bylo bezpodmínečně nutné mít platný pas, platné vízum, platnou výjezdní doložku, platné potvrzení o odevzdání vojenské knížky, platné potvrzení banky o přidělení deviz, platné okolkované celní a devizové prohlášení a jak uvádí jeden z pamětníků také neskutečně silné nervy.

To při zpáteční cestě celníky nejvíce zajímal obsah zavazadel a dovážené tiskoviny.

Každý občan překračující hranice Československa byl povinen vyplnit celní a devizové prohlášení, kde uvedl vše hodnotné, co vyváží, včetně peněz, a když se vracel z ciziny, opětovně toto celní a devizové prohlášení měl za povinnost doplnit tím, co do státu přiváží. (viz Příloha A10 a A11)

Cestující s vyšším obnosem peněz riskoval, že u něj budou valuty při celní prohlídce na hranicích československými orgány nalezeny a zkonfiskovány. Navíc mu hrozila i pokuta. Českoslovenští celníci znali mentalitu svých lidí, takže věděli, kam si lidé peníze nejčastěji schovávají. Bylo proto nezbytně nutné vymyslet důmyslnou skrýš. Některé z nich dnes vyzní velmi úsměvně jako třeba rulička toaletního papíru nebo rukavice, používaná proti umazání při tankování, v kastlíku auta a mnoho dalších. Základem bylo to nemít přímo u sebe, neboť pak by byl člověk vystaven důkladné osobní prohlídce.

Nicméně běžnou praxí cestujících bylo zapření určitých zakázaných věcí či peněz, ale jak pamětníci uvádějí, bylo dobré tam něco napsat. Musel jim něco člověk předhodit.

Pro pamětníka J. K. se ruští celníci jeví jako nejhorší, dost bedlivě a agresivně prohledávali osobní zavazadla. Osobní prohlídku nikdy nikde nezažil, ani mu nebyla odhalena nesrovnalost v celním a devizovém prohlášení.

Autobusová doprava

V sedmdesátých letech se staly pro železnici konkurencí autobusové linky. Začaly být hojně využívány i k individuální turistice. Podobě jako na železnici bylo i autobusové jízdné dle pásem. V porovnání s vlakem byl autobus však dražší, a to především na větší vzdálenosti, a jako byla dotována železnice, tak byla silně dotována státem i ČSAD. (Štemberk, 2012)

S každým autobusem na zájezd prý jel jeden „tajnej“. Zmínil se pamětník V. C., který tyto zájezdy absolvoval jako průvodce od Čedoku. Hlíдалo se, co průvodce povídal a jestli si moc nepouštěl pusy na špacír.

Cizinci s trvalým pobytem v Československu

Příslibové řízení se týkalo všech devizových tuzemců, tudíž i cizinců trvale žijících na území Československa. I oni byli povinni všechny valuty a devizy nabídnout bance k odkupu. I když měli často cestovní pasy své domovské země, které platily pro všechny státy světa, československé úřady od nich požadovali tzv. návratné vízum. V praxi byly tyto zásahy neúčinné, neboť vyvolávaly diplomatické protesty v zahraničí konkrétních zemí. Bulharští občané, žijící v Československu, nebyli pouštěni přes rakouskou hranici bez návratného víza, proto byli nuceni cestovat oklikou přes Maďarsko, které jim žádné obtíže nečinilo. (Rychlík, 2012, s. 40–41)

Pamětník J. N. měl za manželku Rakušanku s rakouským pasem. Trvale však žili v Československu. Když se jednou zúčastnili zájezdu na východ autobusem, zažili na přechodu hranic se Sovětským svazem mírně řečeno nemilou situaci. Jak sám vypráví: *„Když mezi cestujícími objevili moji manželku s rakouským pasem, pomalu spustili poplach a začali všechno vyházovat ven a prohledávat. Tenkrát to bylo opravdu důkladné a dlouhé zdržení celého autobusu. Celníci Rusáci byli nejhorší.“*

3.1.4 Konec osmdesátých let

Koncem osmdesátých let došlo k určitému uvolnění. Emigrace občanů přestala být trestným činem. Jednalo se pouze o přešůpek se sankcí v podobě pokuty do výše 20 000 Kčs. Tato doba patřila neoficiálním pouličním překupníkům s valutami, tzv. „vekslákům“, kteří valuty prodávali jak našim občanům, kteří chtěli vycestovat nebo si pořídit západní zboží v obchodních domech podniku Tuzex, tak i cizincům. (Rux, 2014, s. 60)

Při žádostech k vycestování do kapitalistických států se občané dočkali kladného vyřízení čím dál častěji. (viz Příloha A 8) Pro návštěvy u příbuzných na západě byl rozšířen jejich okruh. Dále bylo umožněno několika občanům převážně zpěvákům a sportovcům si otevřít bankovní účty v cizí měně. Vlastnění devizových prostředků se stalo hlavní podmínkou ke schválení výjezdni doložky pro kohokoliv, a dokonce se začala připravovat změna, která by umožňovala cestování pouze na cestovní pas, kdy by mohly být výjezdni doložky zcela zrušeny. (Rux, 2014, s. 60)

Od roku 1988 začalo federální ministerstvo vnitra připravovat zrušení výjezdních doložek. Politický vývoj byl však rychlejší. Výjezdni doložky byly zrušeny s platností od 4. prosince 1989 a to v důsledku sametové revoluce. (Rychlík, 2012, s. 52)

3.2 Specifické podmínky cestovního ruchu se státy Varšavské smlouvy

Varšavská smlouva

Varšavská smlouva je Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, kterou 14. 5. 1955 ve Varšavě podepsaly, jako reakci na vstup Spolkové republiky Německo do NATO, zakládající státy, tj. Albánie (roku 1961 vyloučena), Bulharsko, Československo, Maďarsko, NDR, Polsko, Rumunsko a SSSR. (8)

Smlouva byla uzavřena na dvacet let s automatickým prodloužením o deset let pro státy, které ji rok před uplynutím nevypoví. Smlouva oficiálně zajišťovala vzájemnou pomoc, dojde-li v Evropě k útoku na členský stát. Ve skutečnosti se jednalo o mocenskopolitický nástroj SSSR. Smlouva určovala vedoucí postavení SSSR i možnou přítomnost sovětských

vojsk na území členských států. Výkladem smlouvy byla dokazována oprávněnost invaze vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 do Československa v zájmu ochrany socialismu.⁶ (8)

Obrázek 5 – Státy východního bloku (14)

Šedesátá léta

Soustavná mezinárodní spolupráce socialistických zemí v oblasti cestovního ruchu se začala rozvíjet v šedesátých letech. Na jednání vládních orgánů cestovního ruchu Bulharska, Československa, Maďarska, východního Německa, Polska, Rumunska a Sovětského svazu se dohodnuly zásady jednotného přístupu při prosazování společných zájmů. Tímto jednáním roku 1966 byla založena Porada vládních orgánů CR

---

⁶ Dne 30. 6. 1991 byl tento vojenský pakt v důsledku pádu komunistických režimů v členských zemích zrušen.

socialistických zemí. Formovala se společná stanoviska k mezinárodní spolupráci i k vytvoření Světové organizace cestovního ruchu. (Štemberk, 2012, s. 63–64)

Od roku 1972 československý občan při cestě do Bulharska, Maďarska, Mongolska, NDR, Polska, Rumunska a SSSR nepotřeboval výjezdní doložku. Do té doby byla udělována ve formě stálé výjezdní doložky v podobě vízového razítka v cestovním pase. Od roku 1979 do těchto států výjezdních doložek nebylo zapotřebí. Postačil platný cestovní pas. (Rychlík, 2012, s. 41)

Měna

Každý stát měl svoji měnu. V NDR se platilo východoněmeckými markami (M), v Polsku byly polské zloté (PZL), v SSSR sovětské ruble (Rbl), dále pak mongolské tügriky (MNT), maďarské forinty (HUF), rumunské leie (ROL) a bulharské leva (BLV). (Rychlík, 2012, s. 41)

Měny těchto států nebyly však konvertibilní. Kurzy měn byly stanoveny centrálně přepočtem přes sovětský rubl, tzv. směnitelný nebo přepočítatelný rubl. Ke všemu kurzy byly stanoveny fixně často po velmi dlouhou dobu a časem už vůbec neodrážely skutečnou hodnotu. Na základě bukurešťské dohody však příslušníci členských států RVHP si mohli na předložení pasu a devizového prohlášení vyměnit svou národní měnu na měnu místní v ekvivalentu 10 sovětských rublů, tj. 100 Kčs. Částka byla později zvýšena na 30 Rbl, tj. 300 Kčs. (Rychlík, 2012, s. 41–43)

3.2.1 Sovětský svaz

Zahraniční rekreace ROH postupně rozšiřovala oblasti spolupráce a pobytu československých odborářů, pro které se organizovaly hromadné zájezdy. První pobyt československých odborářů v SSSR se uskutečnil v roce 1956. Organizovaný zájezd s připraveným programem měl přinést seznámení se s fungováním vybraných sovětských podniků a zemědělských kolchozů. Program však umožňoval jen zhlédnutí chtěného a připraveného. V letech 1961–1962 se konaly lodní turistické zájezdy sovětskými loděmi Amur a Dunaj do Oděsy a Jalty. V roce 1965 začal jezdit lůžkový vlak „Praga“ na trase Praha-Moskva. V sedmdesátých letech bylo spojení do SSSR posíleno dalším lůžkovým vlakem, který nesl název „Dukla“. Spoje byly hojně využívány organizovanými skupinami československých i sovětských turistů. (Štemberk, 2012, s. 143–144, s. 172) Oproti tomu

se Sovětský svaz v šedesátých letech snažil o zásadní opatření a omezení při vycestování svých občanů za hranice státu. (Rychlík, 2012, s. 20)

V sedmdesátých letech rostl zájem o zahraniční odborovou rekreaci. Důvod byl jasný. Vyšla levněji než s cestovní kanceláří. Dotace odborů na úhradu nákladů cest do SSSR dosahovaly v průměru 40 % z ceny poukazu. Období normalizace v Československu ztěžovalo výjezdy do Jugoslávie a na západ, proto závodní výbory projevíly značný zájem o sovětské černomořské pobřeží. Poptávka však převyšovala možnosti výměnné rekreace, a tak došlo k dohodě československých odborů se sovětskou cestovní kanceláří Inturist o zajištění různých typů rekreace – pobytové, tematické zájezdy. (Štemberk, 2012, s. 143-144)

Cestu na východ do Sovětského svazu se rozhodl pamětník J. K. absolvovat autem. Z Krymu si odnesl vzpomínku na striktně vytyčené trasy, ze kterých se nesmělo sjet, na což bedlivě dohlíželi a případně i naváděli správným směrem soudruzi policisté.

Ke vstupu v osmdesátých letech do Sovětského svazu, potažmo i Mongolska, bylo vyžadováno při soukromých cestách úředně ověřené pozvání a při dlouhodobých pobytech vízum či povolení k pobytu. (Rychlík, 2012, s. 41)

Pamětnice M. K. si přivezla ze zájezdu po Sovětském svazu vzpomínky plné zděšení z toho, jak tam ti lidé žijí. Měli svého průvodce, který je vodil nařazeným směrem. Jednou uhnuli z cesty a nakoukli do uličky. Vypráví: *„Tam byly úplně chatrče, bahno, běhala tam prasata a život usedlíků vypadal opravdu ošklivě. Moskva ta byla docela pěkná. Čistý hotel, stříbrný příbory, dostatek jídla, akorát nebylo nic k pití. Byli tam pár let po výbuchu Černobyli a nesměli si ani koupit zmrzlinu na ulici. Dávali jenom takovou nějakou vodu, která byla proti tomu záření. No a co se tam dalo koupit? Nic. Ani maso se nedostalo. V krámech akorát puch po rybách. A ani cibule nebyla k mání. No hrůza. Vlastně se tam dalo koupit tak akorát průmyslové zboží.“* Domů si přivezla čtyři elektrické hodiny pro sebe a dětem.

3.2.2 Maďarsko

V rámci mezinárodních odborových rekreací byly v roce 1950 uzavřeny výměnné odborářské dohody s Maďarskem. V roce 1958 byly zahájeny lodní turistické zájezdy po Dunaji do Budapešti, od roku 1965 vlastní lodí československých odborů „Družba“. V roce 1964 byl zcela uvolněn cestovní a turistický styk mezi námi. V létě 1965 jezdil

osobní železniční vlak „Saxonia“ na trase Lipsko – Praha – Budapešť a „Metropol“ na trase Berlín-Praha-Budapešť. V rámci zahraniční odborové rekreace odbory přispívaly ze svých zdrojů značnými částkami v rozpětí 15-20 % z ceny poukazu. Tato dotace byla uplatňována nejen pro Maďarsko, ale i pro ostatní socialistické země. (Štemberk, 2012, s. 144)

Maďarsko společně s Polskem byly v období komunismu pro občany Československa velmi oblíbenými destinacemi, neboť zde bylo dostupné nedostatkové zboží. Byla oblíbenou destinací také pro pamětníka J. K., který si sem jezdil nakupovat hudební desky ze západu. Tuto nákupní turistiku se však členské země snažily maximálně omezovat, protože v socialistických státech byla řada zboží dotována a prodávala se za cenu nepokrývající výrobní náklady. Stát si však zpětně vybíral od občanů v podobě vyplácení nízkých mezd a různých nucených odvodů. Proto prodej dotovaného či dokonce dováženého zboží cizincům, znamenal pro stát skutečnou ztrátu. (Rychlík, 2012, s. 43)

3.2.3 NDR

V šedesátých letech se komunistický režim v NDR pokoušel omezovat vydávání povolení pro návštěvy blízkých příbuzných, přičemž to bývalo dovolené jen osobám již důchodového věku. (Rychlík, 2012, s. 20) Avšak v srpnu roku 1967 byl cestovní styk Československa s NDR zcela uvolněn. NDR se stala cílem mnoha československých turistů, kteří sem s oblibou jezdili na nákupy. Nakupovali spotřebiče, dalekohledy, aparáty, oblečení a boty na děti i pro sebe. Dalo se tam nakoupit levněji a kvalitněji. Tato nákupní turistika začala být silně omezována například úplným zákazem vývozu obuvi.⁷ (Rychlík, 2012, s. 43)

3.2.4 Polsko

V rámci mezinárodních odborových rekreací byly v roce 1948 uzavřeny výměnné odborářské dohody s Polskem a současně i s Bulharskem.

Polsko v šedesátých letech patřilo k cílové destinaci Čechoslováků za účelem nákupu nedostatkového zboží. Neplatilo mnoho omezení pro občany při cestování. Polsko

---

⁷ Nákup obuvi byl možný jen v případě zakoupení placeného povolení.

vyžadovalo pouze neověřené pozvání anebo předem zakoupený poukaz na turistické služby, tzv. voucher. Byl nově zaveden denní rychlý železniční spoj na trase Praha – Varšava.

V roce 1977 začala v Polsku platit opatření, která měla cizincům bez oficiálního minimálního přidělu deviz na osobu na den odeprít překročení vlastních hranic. Mělo se tím zabránit vykupování zboží v zemi cizinci. V roce 1980 se československá a polská vláda dohodly o povinné směně při cestách československých občanů do Polska a opačně, čímž si tyto cesty dokázaly efektivně zregulovat opatřením, kdy se v bankách daly koupit polské zloté jen jednou za devadesát dní. Stejně tak fungovala obrácená situace v Polsku oproti československým korunám. Česká vláda ještě navíc zavedla jednostranné opatření, kdy šlo cestovat do Polska jen na základě ověřeného pozvání blízkých příbuzných a totéž platilo pro Poláky pro návštěvu u nás. V noci z 12. na 13. prosince roku 1981 byl v Polsku vyhlášen výjimečný stav. Došlo k zásadnímu omezení cestovního styku, které se částečně uvolnilo až roku 1985, kdy byla obnovena organizovaná turistika prostřednictvím cestovních kanceláří. Také byl rozšířen okruh příbuzných pro soukromé cesty a dala se překračovat hranice po předložení poukázky na ubytovací služby. Dále byly povoleny návštěvy hrobů, tudíž bez pozvání. (Rychlík, 2012, s. 44-45)

3.2.5 Rumunsko

V rámci mezinárodních odborových rekreací byly v roce 1950 uzavřeny výměnné odborářské dohody s Rumunskem a současně i s Maďarskem.

Šedesátá léta byla příznivá pro cestu k moři do Rumunska. V jízdním řádu osobní železniční dopravy pro rok 1963/1964 nacházíme poprvé zvláštní letní rekreační vlak Praha-Bratislava-Budapešť-Bukurešť-Varna s přímými vozy do Konstancie na rumunském černomořském pobřeží. V květnu roku 1968 byl zcela uvolněn cestovní styk Československa s Rumunskem. Avšak v roce 1969 komunistický režim v Rumunsku začal omezovat svoje občany při soukromých cestách na Západ. Povoleny byly zpravidla jen cesty za účelem návštěvy blízkých příbuzných. (Rychlík, 2012, s. 20)

Rumunské celní úřady začaly v roce 1979 požadovat od československých cestujících, aby měli minimální částku 80 lei na osobu na den. (Rychlík, 2012, s. 45)

3.2.6 Bulharsko

V rámci mezinárodních odborových rekreací byly v roce 1948 uzavřeny výměnné odborářské dohody s Bulharskem a současně i s Polskem. Od 16. července 1965 byl zaveden zcela volný styk mezi Československem a Bulharskem. Dovolená k moři do Bulharska byla velmi oblíbenou v šedesátých letech. V té době sebou nenesla mnoho komplikací při vyřizování potřebných povolení.

3.3 Cesty do Jugoslávie a na západ

3.3.1 Jugoslávie⁸

Jugoslávsko-italská a jugoslávko-rakouská hranice nebyly příliš střeženy. Jugoslávští občané mohli cestovat na západ svobodně, a tak nebyl důvod k přísnému střežení hranic, jak tomu bylo v místech, kde vedla železná opona. (Rychlík, 2012, s. 37)

Československé odbory vybudovaly v Jugoslávii vlastní střediska. V roce 1965 byla postavena zotavovna „Praha“ v Bečči, v roce 1972 hotel „Plaví Horizont“ v Pržně a bungalovy na ostrově Hvar. V těchto objektech měli českoslovenští odboráři na stanovený počet let smluvně zajištěno výhradní užívání. (Štemberk, 2012, s. 144)

V létě 1965 byl vypravován rekreační vlak „Balaton-Jadran expres“ z Prahy přes Siófok a Záhřeb do Rijeky. Následující rok k němu přibyl přímý vůz Praha-Split. (Štemberk, 2012, s. 145)

Jugoslávie se stala v období normalizace „bránou ke svobodě“. V sedmdesátých letech se bylo možné dostat z Jugoslávie na československý pas do Rakouska nebo do Itálie, neboť jugoslávská pohraniční kontrola nevyžadovala výjezdní doložku. (Rychlík, 2012, s. 37) Díky častým emigracím přes Jugoslávii československá strana zareagovala roku 1981 pasovou odlišností. Pro cestování do zemí socialistického bloku v období normalizace

---

⁸ Roku 1943 ze zbytků Království Jugoslávie vznikla Demokratická federativní Jugoslávie. Od roku 1946 nesla název Federativní lidová republika Jugoslávie a od roku 1963 Socialistická federativní republika Jugoslávie (SFRJ). Pro usnadnění a přehlednost tohoto státu je v práci uvádět název Jugoslávie bez ohledu na údobí a formy uspořádání. (15)

měly pasy zelenou barvu. V případě návštěvy kapitalistické země a Jugoslávie, se z Československa mohlo vycestovat pouze s cestovním pasem šedé barvy. (pamětník J. K.)

Jugoslávský dinár sice nebyl volně směnitelný, ale nebyl ani vázán na tzv. připočitatelný rubl. Občané Jugoslávie mohli své cesty do ciziny krýt cizí měnou na vlastních devizových účtech. (Rychlík, 2012, s. 38)

3.3.2 USA

Spojené státy americké byly jednou z preferovaných zemí k životu v emigraci. Když bylo uvolnění a dalo se vycestovat do západní ciziny, tak v roce 1968 koncem června pamětnice vycestovala do Spojených států, a to ve svých sedmnácti letech na pozvání pro jednu osobu od strýce, který do USA emigroval. Ve skutečnosti se měl za „velkou louži“ vydat její bratr, nicméně jeho povinnost, v tom čase narukovat na vojnu, mu to nedovolila. Vrátila se 16. srpna těsně před tím, než přišla ruská vojska do Československa.

Její první dojmy ze Spojených států byly velmi šokující. Jak sama řekla: „*To byl teda velký náraz, protože technická vyspělost Spojených států byla o velký kus vpředu. Jsem zírала na barevnou televizi, automatickou pračku. Tam jsem viděla, že my tady žijeme z pohledu té technické stránky hodně pozadu. Ani jsme nevěděli, že něco lepšího může existovat.*“ (pamětnice M. V.)

3.4 Domácí cestovní ruch

K rozvoji domácího cestovního ruchu začalo docházet v padesátých letech, a to prostřednictvím mládežnických, odborových a dalších společenských organizací, ale též prostřednictvím v té době jediné organizace, oprávněné ke komerčním formám činnosti v cestovním ruchu (dále už jen CR), kterou byla cestovní kancelář Čedok. (Štemberk, 2012, s. 45)

3.4.1 Vázaný cestovní ruch

Pro domácí CR byly v roce 1954 ustanoveny podniky Turista, cestovní kancelář v Praze, a Turista, podnik státního obchodu v Bratislavě. Turistikou mládeže se zabýval cestovní odbor Ústředního výboru Československého svazu mládeže (dále už jen ÚV ČSM). V roce 1955 zahájilo činnost Informační středisko družstevního pohostinství, později přeměněno na družstevní cestovní kancelář *Rekrea*. V šedesátých letech se z cestovní kanceláře

Rekrea stal samostatný podnik spotřebních družstev a byla rozšířena i na zahraniční CR. Z cestovního odboru ÚV ČSM vznikla *Cestovní kancelář mládeže* (dále už jen CKM). V roce 1965 vznikl *Sportturist* – organizace zaměřená na poskytování služeb souvisejících s tělovýchovou a sportem, dále pak cestovní kancelář *Autoturist* – poskytující služby motoristům. Reprezentace Československých lázní a zřidel *Balnea* byla založena v roce 1966 na zprostředkování lázeňské léčebné péče. *Čedok* přímo řízený Ministerstvem obchodu ČSR pro celé území ČSSR se stal v roce 1971 jednou z největších hospodářských organizací v mezinárodním měřítku. V souvislosti s federativním uspořádáním státu vznikly ještě další tři cestovní kanceláře – družstevní *Tatratour*, pro tělovýchovu *Slovakoturist* a pro oblast lázeňství *Slovakoterma*. Všech devět jmenovaných cestovních kanceláří vytvořilo na počátku sedmdesátých let komplexní komerční zprostředkovatelskou síť. (Štemberk, 2012, s. 55-56)

V šedesátých letech pamětnice J. Š., společně s manželem, jeli na 14 ti denní zájezd zprostředkovaný ČSM do SSSR. Viděli památky v Moskvě, Volgogradu, Kyjevě a Rostovu na Donu.

Důležitým mezníkem pro CR v Československu se stal rok 1963, kdy politické a státní orgány přijaly opatření v řízení CR a začalo rozšiřování materiálně technické základny (dále už jen MTZ). Také tím došlo ke zvýšení úrovně služeb a i ke zjednodušení cestovních formalit ve stycích se zahraničím. (Štemberk, 2012, s. 45)

V domácím CR vedla orientace hlavně k rekreaci, která měla představovat odměnu nového režimu za pracovní výsledky. Po znárodnění MTZ obchodu, pohostinství a CR byla řada rekreačních objektů předána odborovým organizacím, podnikům a dalším institucím. Došlo i ke znárodnění základny československého lázeňství pro poskytování bezplatné léčebné péče v rámci nemocenského pojištění. Probíhal soustavný *rozvoj vázaného cestovního ruchu*, kdy stát a jeho organizace převzala převažující část nákladů na rekreaci občanů. (Štemberk, 2012, s. 45–49)

Podniková a závodní rekreace

Podniková a závodní rekreace si však prošla pozvolnějším vývojem. Jednoduché nevybavené podnikové zotavovny byly postupně zdokonalovány až na zařízení hromadného ubytování na úrovni hotelů s parkovišti a sportovně rekreačními zařízeními. Prostřednictvím odborových organizací umožňovaly podniky, závody a instituce svým zaměstnancům a jejich rodinným příslušníkům rekreaci v chatách, kempech nebo stanových táborech. Náklady na pobyt byly zčásti hrazeny příslušnými odborovými organizacemi, neboť byly uznatelnými náklady pro podnik v rámci péče o zaměstnance, což bylo státem kvitováno. V osmdesátých letech již existovala celá síť zotavoven, která byla hojně navštěvována často i vlastními dopravními prostředky. Přesto se začal projevovat odklon od závodní a podnikové rekreace, neboť si lidé začali stavět vlastní chaty a jezdili i více na soukromé cesty do zahraničí. (Štemberk, 2012, s. 49–51, s. 145)

Výběrová rekreace

Souběžně s podnikovou rekreací byla zabezpečována výběrová rekreace tehdejšího Revolučního odborového hnutí (dále už jen ROH). Objekty podnikové rekreace sloužily také pro rekreaci dětí a školní mládeže – školy v přírodě, pionýrská rekreace a dětské tábory. (Štemberk, 2012, s. 50–51)

Odborové rekreace otevřely možnost široké účasti na CR pro pracující obyvatelstvo, poskytovaly lázeňskou a léčebnou péči, pořádaly dětské a žakovské letní i zimní tábory, organizovaly odborářské zájezdy do zahraničí. Zároveň však byly aktivní součástí politického systému socialistického režimu, kdy si mohly uplatňovat práva na stanovení kritérií v rozhodování o výběru účastníků rekreace. (Štemberk, 2012, s. 146)

3.4.2 Volný cestovní ruch

V polovině padesátých let se začal oživovat zájem občanů o placené služby v CR. Sílily požadavky ve *volném cestovním ruchu*. V letech 1956 až 1960 byla znatelně rozšířena síť hromadných ubytovacích zařízení. Přibývalo automobilů, takže započala výstavba prvních motelů a autokempinků.

Pamětnice J. Š. uvedla, že její představy o dovolené nebyly přehnané, stačilo, aby bylo teplo a nechyběla voda na koupání. S rodinou hodně jezdili na Vranovskou přehradu a navštěvovali hrady a zámky, kam se dopravovali vlastním autem. Také podnikali túry po

horách. Dovolena připadla vždy na období prázdnin v rozmezí 3 nebo 4 týdnů podle manžela. Pripadalo jim to vzhledem k jejímu učitelskému volnu a volnu dětí málo.

K velké oblíbenosti patřila i neveřejná forma domácího cestovního ruchu. Vedle prázdninových či jen víkendových návštěv příbuzných a známých se lidé těšili z pobytu ve vlastních rekreačních objektech – chatách, chalupách a rekreačních domcích. V létech 1967-1971 docházelo k jejich masivní výstavbě. (Štemberk, 2012, s. 51)

Pamětnice M. K. si se svým manželem roku 1969 postavila chatu, kde trávili veškerou svojí dovolenou. Její manžel byl radioamatér a jeho koníček mu přinášel značné problémy. Nejprve mu byly sebrány odměny ze mzdy a posléze o práci přišel úplně. Peněz měli málo a na jinou dovolenou tedy ani nepomýšleli. Nicméně čas strávený na vlastní chatě si pochvalovala, neboť byli v kontaktu s přírodou. „*Les, rybník a ... klid.*“

Za zmínku jistě stojí i oblíbený tramping převážně mladých mužů, kteří jenom s baťohem a se spacákem vyrazili na vandr do přírody a spali pod širým nebem. Tuto formu cestování praktikoval i pamětník J. K.

3.5 Cestování oslovených pamětníků

J. Š. (1943)

Pamětnice cestovala s rodinou do Rumunska autem k moři pod stany, do NDR na pozvání za příbuznými na týden až 14 dnů, do Polska na jednodenní až víkendové nákupy, do Maďarska na týdenní zájezd od vysoké školy po památkách Budapeště a do lázní a do Sovětského svazu absolvovala výše již zmiňovaný zájezd od ČSM.

I když měla v SRN strýce, na návštěvu ji nikdy nepustili a jak sama zmiňuje jako učitelku ani nikam jinam na západ.

J. K. (1951)

Pamětník cestoval dvakrát do Polska na trhy, ale k dostání byly podle jeho slov jen „šmejdy“, takže o to moc nestál, spíše ho zajímal Krakov a Čenstochová skrz památky. Zato s oblibou jezdil až dvakrát do roka na víkendové nákupy do Maďarska. Podíval se od podniku do Bulharska. Vypravil se i soukromě autem do Sovětského svazu.

Žádost o devizový příslib mu byla osmkrát zamítnuta. Do Jugoslávie se dostal až v roce 1976 od podniku. Dále v roce 1982 jel na 14 dní do Itálie s Čedokem za 14 500 Kčs při své měsíční mzdě 3 500 Kčs.

J. N. (1940)

Vzhledem k tomu, že manželka byla Rakušanka a Maďarsko nemělo vízovou dohodu s Rakouskem, tak tam spolu jet nemohli. Často cestovali do Rakouska, což nebyl problém. Dále vyjeli do Bulharska na 14 dní a do Rumunska. Jednou jeli do SSSR autokarem od Čedoku. Jugoslávii ani nezkoušeli.

M. K. (1932)

Svoji dovolenou s manželem trávili na vlastní chatě. Pouze jednou v roce 1987 vycestovali za hranice státu. Když jejím manželovi k šedesátinám při odchodu do důchodu nabídli Jugoslávii, odmítl ji. Chtěl do Sovětského svazu, aby viděl, jak to vypadá v tom Rusku doopravdy. Jeli do Moskvy, pak letěli do Kazachstánu, potom byli v Tádžikistánu, pak v Taškentu a z něj po deseti dnech zájezdu letěli domů.

M. V. (1951)

Pamětnice se školou vyjela na tři týdny k moři do Rumunska. Na střední škole vycestovala na čtyři dny do NDR. Později s rodinou jela třikrát k Blatonu v Maďarsku, kde i nakupovali. Obvykle jezdili tam, kam to bylo jednoduché bez vyřizování devizových příslibů a finančně příznivé.

V roce 1968, když jí bylo 17 let, se dostala na pozvání pro jednu osobu do USA, kde žil její strýc.

V. C. (1938)

Jako kantor dostal poukaz od ROH na týdenní pobyt na horách. S žáky jeli asi třikrát do Krkonoš. Jezdili i na Šumavu a do Tater. Jinak s rodinou cestovali autem po tuzemsku na pár dní.

K padesátinám dostal zájezd do Sovětského svazu. Jindy byl na 56 dní v Rusku, kde lidé měli na oknech přilepené novinové papíry, což pro něj zůstalo silnou vzpomínkou. Také byl vyslán na týdenní kurz, aby si jako ruštinář mohl zdokonalit ruskou výslovnost.

S rodinou jeli od školy na týden po Budapešti, tj. do Maďarska, s výletem na Balaton. Do NDR cestovali na nákupy několikrát za rok.

S rodinou se díky laskavému úředníkovi opakovaně vydávali na cestu k moři do Jugoslávie.

Hodně cestoval s Čedokem, kde dělal průvodce zájezdů. Za hranice pracovně vyjížděl i desetkrát do roka. V Sajuzu, v bývalém Sovětském svazu, se vyskytoval i pětkrát do roka. Cestovali do Moskvy, do Petrohradu, po Dněpru, po Volze, na Kavkaz, ve střední Asii jezdili na velbloudech, jezdili i do Kyjevy. Dále pak do Budapeště dokonce i do Berlína. Polsko navštěvovali velmi málo.

4 Diskuze

Vyhodnocení výzkumných otázek, které napomohly celé problematice cestovního ruchu v době železné opony:

1. Byla politická situace a zásah státních orgánů faktickými překážkami v cestování občanů Československa v době železné opony?

Největší a nejefektivnější překážkou volného pohybu obyvatelstva bylo vybudování železné opony na přísně střežené česko-bavorské hranici. Její propustnost se v čase měnila. Přejechy hranic, kterými chtěl občan vycestovat do sousedních států, podléhaly striktním legislativním usnesením, která se prostřednictvím pohraniční stráže, celníků a zvláštních bezpečnostních jednotek, musela přísně dodržovat. K překročení bylo zapotřebí platného cestovního pasu, výjezdní doložky, potvrzení o devizovém příslibu, potvrzení o vrácení vojenské knížky a další a další potvrzení a prohlášení. Mnohdy se jednalo o potvrzení zcela nesmyslná, jako to od zaměstnavatele, který měl posuzovat, jestli je žadatel o vycestování vhodný a hoden cestovat za hranice státu. Než se běžný občan vůbec dostal fyzicky k hranici, kterou chtěl legálně z jakéhokoliv důvodu překročit, musel projít zdoluhavým a náročným procesem, s nejistým výsledkem. V tomto důmyslně vymyšleném schvalovacím systému, podle modelu ze Sovětského svazu, stálo mnoho nástrah, které mohli veškerou předešlou snahu rychle shodit ze stolu. Soudruzi z Krymu politikům tehdejšího Československa diktovali postupy, jak své občany „ochránit“ před imperialisty ze západu, a to tak moc, že se celý národ stal vězni vlastního území. Našlo se i mnoho těch, kteří se nechtěli nebo ani nemohli podvolit tomuto nesvobodnému režimu a snažili se dostat na západ. Možnosti měli dvě. Buď si vyřídít veškerou legitimitu k vycestování, ale už se nevrátit, nebo se pokusit o velmi riskantní nelegální překročení hranice. To však vyžadovalo nutnou dávku odvahy, neboť to byl boj o holý život. Faktické překážky se tedy odehrávaly jak na poli byrokratickém, tak i přímo v terénu. Problematika cestovního ruchu v době totality byla silně ovlivňována politickou a společenskou situací.

Jednoznačnou odpovědí na stanovenou otázku tedy je, že ano.

2. Chtěli lidé vůbec cestovat?

To, že stát nechtěl, aby občané svobodně cestovali a viděli, jak se žije na západě, je do značné míry „pochopitelné“. Otázkou však zůstává, zda chtěli cestovat lidé? Je zcela přirozené a navíc pro duševní zdraví prospěšné, se v určitých pravidelných intervalech vymanit ze svého obvyklého prostředí. Nutno poukázat i na silný faktor vlivu dlouhodobého stresu, neboť komunismus sebou nesl velké pokrytectví, kdy se jinak mluvilo doma a jinak venku. Mohla by změna prostředí být jeden z motivů touhy po cestování?

Jistě silnějším motivem bude samotný druh cestovního ruchu: rekreační, kulturně poznávací, zdravotní, sportovní, nákupní atd., který může být v podstatě jakýkoliv, když nechybí touha společně s odhodláním hnout se z místa. Stačila opravdu jen touha s odhodláním? Zrovna odhodlání musel člověk pociťovat skutečně silně, obzvláště v případě podávání žádosti o vycestování na západ anebo do Jugoslávie. Do socialistických zemích východního bloku, zvláště pak do SSSR, mu zase mohla místy chybět samotná touha. Nicméně ta se dala rychle proměnit ve zvědavost, jako nejsilnější atribut při rozhodování, která byla ještě podpořena finančními úlevami na pobyt v podobě dotací, takže proč se nejet podívat, jak to teda vypadá v tom Rusku doopravdy. Lidé ve svých omezených možnostech v cestování byly nuceni hledat vyhovující alternativy destinací pro trávení volného času.

Dost negativně na občany působila nepříznivá situace v rodině, kdy se mohli naši blízcí celkem snadno ocitnout ve vězení na kdovíjakou dobu za mnohdy i vykonstruované zločiny nebo byli násilně odsunuti či vyhoštěni z Československa pro jinou národnost nebo emigrovali. To už se touha, dostat za hranice, rapidně zvyšovala, stejně tak jako frustrace z marných pokusů o získání všech potřebných povolení k vycestování za příbuznými. I takové situace byly běžnými. Přesto všechno, ani jednou z úst pamětníků nezaznělo, že by vyloženě nikam cestovat nechtěli. Přeci jenom touha cestovat je přirozenou záležitostí člověka, ať už jsou motivy různé.

Opět se potvrdilo, že lidé touhu po cestování měli.

3. Chtěli občané Československa vidět a poznávat státy za železnou oponou?

Nabízí se přísloví: „Zakázané ovoce nejvíc chutná.“ Pokud budeme tedy zapovězený západ přirovnávat ke sladoučkému ovoci, zbavíme se strachu z překročení zakázaných mezí a dojdeme až ke svobodnému poznání.

Dostat se na západ, jak již bylo zmiňováno v této části závěrečné práce výše, bylo podmiňováno splněním povinných náležitostí v komplikovaném schvalovacím procesu, který dozajista nemusel vždy vyústit v platné povolení k vycestování. Celkový počet schválených devizových příslibů se pohyboval v rozmezí 20 až 30 % ze všech žadatelů. Nedej bože, když jste neměli žádné známé na fundovaných místech, pravděpodobnost, že vám cesta bude umožněna, se stala ještě mizivější. Tyto skutečnosti by mohly ovlivňovat občany v tom, co vlastně chtějí vidět.

Dalším negativním vlivem cesty byla její finanční náročnost. Ne každý měl prostředky pro to, aby si pomýšlel na zahraniční dovolenou. Jak někteří z pamětníků zmiňovali, žili si jednoduchým životem, snažili se skromně hospodařit a příliš se nezaobírat politikou státu. Byla tam i možná neochota, aktivně se účastnit socialistické demagogie, za cenu zahraniční cesty. Komunismus byl dobou plnou křivd a nepravostí, a pokud se to občana týkalo přímo, přiblížit se západu pro něj nemuselo být motivováno vidinou zahraniční dovolené, ale prostorem ke zdravému rozumu, který v systému u nás chyběl. Oproti tomu ti šťastnější občané, kteří se k systému stavěli s jistým nadhledem nebo odstupem, a nic zlého se jim nedělo, příliš neváhali mystifikovat úřady a neuvádět pravdivé skutečnosti. Odměnou jim za to bylo poznávání jiných národů, zvyklostí a rozšíření si svých obzorů. Mohli, pokud chtěli, využít své přirozené potřeby poznávat, nechat se inspirovat a přirozeně se vyvíjet.

Lidé dozajista chtěli vidět a poznávat státy za železnou oponou, neboť západ byl znakem svobody nejen pohybu, ale i myšlenek.

5 Závěr

Cílem této bakalářské práce je analyzovat hlavní znaky cestovního ruchu v období železné opony a vyhodnotit vliv zásahů státních i nestátních institucí na možnosti cestování občanů Československé republiky.

V teoretické části jsou zpracována historická fakta z totalitní doby Československa, čerpaná z odborné literatury, učebnic dějepisu a dalších zdrojů s danou tematikou. Praktická část je vypracována na základě sociálního výzkumu a dále pak se opírá o poznatky z literatury, aby výstup práce byl co možná nejvíce komplexní.

Zjištění, po vyhodnocení výzkumných otázek, že státní moc může zásadním způsobem ovlivňovat a i porušovat dnes již zažitá lidská práva, je opodstatněným podnětem pro šíření historických faktů. Zkušenosti z dob minulých by měly zabránit opakování těch stejných chyb. Dnešní doba, ve které se svoboda cestování bere jako naprostá samozřejmost, je velmi pokroková, a právě proto by se měla snažit o zkvalitňování služeb cestovního ruchu, který se nemalou částí podílí na výši národního hospodářství.

V současné době máme v Evropě vybudovaný společný systém bezvízové politiky, kdy svoboda pohybu bez kontrolních zásahů je rozšířena do Schengenského prostoru. Stačí nám pouze občanský průkaz, abychom se legálně mohli pohybovat po všech členských zemích Evropské unie. Hranice států jsou překračovány libovolně dle vlastních preferencí. Je snaha o jednotnou měnu Euro v celém prostoru unie. Nicméně i bez něj lze nakupovat celkem pohodlně například prostřednictvím bezkontaktních karet. Pokud si však rádi nosíme hotovost při sobě, není problém si peníze směnit. Měny jsou konvertibilní takřka všude, kam se člověk vypraví na dovolenou.

Hranice států nejsou přísně střeženy, jako tomu bylo za komunistického režimu, nicméně nelze jednoznačně říci, že žádnou kontrolu nevyžadují. Forma „ochrany“ z dob totality se však nejeví jako přípustná pro svobodné soužití evropských národů. Nicméně zdravá obezřetnost je vždy namístě, neboť svět se neustále vyvíjí a obyvatelé planety jsou v každodenním pohybu. Nacházíme se v éře emigračních vln z „třetího světa“, které by naši těžce nabytou demokracii a svobodu mohly znovu ohrozit.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

ČESAL, Aleš. *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel, 2012, 302 s. ISBN 9788087391891.

ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vydání. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003, 127 s. ISBN 8072007602.

JUNG, Jaroslav. *Dějepis: Rukověť českých a slovenských dějin (od pravěku do roku 1989)*. Albra, 1995. ISBN neuvedeno.

KOVAL, Jozef a Ivo ŠMOLDAS. *Historický atlas: Po stopách lidstva*. Bratislava: Euromedia Group, 2001. ISBN 8072027735.

KREJČÍŘ, Jaroslav, Stanislav SOJÁK a Jaroslav VÍT. *České dějiny: stručný přehled*. Dubicko: INFOA, 2017. ISBN 9788075471420.

KVAČEK, Robert. *České dějiny II: učebnice pro střední školy*. Praha 1: SPL-Práce, 2002, 243 s. ISBN 8086287483.

MENCL, Vojtěch, Miloš HÁJEK, Milan OTÁHAL a Erika KADLECOVÁ. *Křížovatky 20. století: Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, s. p., 1990, 400 s. ISBN 8020601805.

ORT, Alexandr. *Evropa 20. století*. Praha: ARISTA, 2000, 391 s. ISBN 8086410064.

PLZÁKOVÁ, Lucie a Petr STUDNIČKA. *Řízení cestovního ruchu v České republice - minulost, současnost, budoucnost*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 204 s. ISBN 9788074785931.

RUX, Jaromír. *Dějiny turismu: Vysokoškolská skripta*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická, 2014. ISBN 9788087035924.

RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace: Česká společnost po roce 1945*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 178 s. ISBN 9788072851492.

SEMOTANOVÁ, Eva a Jiří CAJTHAML. *Akademický atlas českých dějin*. Praha: Academia, 2014. ISBN 9788020021823.

ŠTEMBERK, Jan. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov, Praha: Nová tiskárna Pelhřimov, 2012. ISBN 9788074150654, 9788086841397.

Elektronické zdroje

(1) NĚMEC, Václav. Učebnice. *Dějepis.com: Evropa po druhé světové válce* [online]. 2013 [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/uvod-do-evropy-po-2svv/>

(2) NAVRÁTILOVÁ, Ivana. Aktuální dění. *Český rozhlas: Projev Churchilla ve Fultonu a začátek studené války* [online]. 2016 [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/projev-churchilla-ve-fulton-u-a-zacatek-studene-valky-6578868>

(3) DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I. *Sociologická encyklopedie: Diktatura proletariátu* [online]. 2017 [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Diktatura_proletari%C3%A1tu

(4) NĚMEC, Václav. Učebnice. *Dějepis.com: Východní blok v letech 1946 - 1956* [online]. 2013 [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/vychodni-blok-v-letech-1946-1956/>

(5) Wikina: *Komunistická hesla* [online]. 2015 [cit. 2019-03-19]. Dostupné z: http://www.wikina.cz/a/Komunistick%C3%A1_hesla

(6) Wikipedie: *Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Josif_Vissarionovi%C4%8D_Stalin;
https://cs.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill;
https://cs.wikipedia.org/wiki/Franklin_Delano_Roosevelt.

(7) ESNER, Jan. *Studena válka: Kdy začala a skončila studená válka?* [online]. 2006 [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: http://studena.valka.cz/zacatek_a_konec_studene_valky.htm

(8) MARJÁNKO, Bedřich. *Totalita: Varšavská smlouva* [online]. 2019 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: <http://totalita.cz/vysvetlivky/vsml.php>

(9) JÍLEK, Tomáš. *YouTube: Železná opona* [online]. 2011 [cit. 2019-04-22]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=5W1FJfRoniQ>

- (10) *YouTube: Železná opona* [online]. 2018 [cit. 2019-04-22]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=U8nnrSlbvIU>
- (11) RŮŽIČKA, Daniel. *Totalita: Babický případ* [online]. 2019 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/proc/proc_babice.php
- (12) *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2017 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rozd%C4%9Blen%C3%AD_Berl%C3%ADna
- (13) BLAŽEK, Mirek. *Rajce.net: Československá spartakiáda 1985 – Louny* [online]. 2019 [cit. 2019-04-26]. Dostupné z: https://plazik02.rajce.idnes.cz/Ceskoslovenska_spartakiada_1985_-_Louny/#PICT0103u.jpg
- (14) *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2019 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%BDchodn%C3%AD_blok
- (15) *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2019 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Socialistick%C3%A1_federativn%C3%AD_republika_Jugosl%C3%A1vie
- (16) *Okoun: Retro* [online]. 2018 [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://www.okoun.cz/boards/retro?contextId=1068999787>
- (17) *80. léta: Cestování* [online]. neveden [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <http://80leta.wz.cz/cestovani.htm>
- (18) *Seznam.cz: Obrázky* [online]. 2019 [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <https://obrazky.seznam.cz/?q=v%C3%BDjezd%C3%AD+dolo%C5%BEka&size=any&color=any&pornFilter=1&sgId=kxtCnAIe9SAhzAEBTS9z9hwoknRbkSRjknmNYGwjL%3D%3D&oq=v%C3%BDj>
- (19) *Ústav pro studium totalitních režimů: Dějiny protikomunistické rezidence* [online]. 2016 [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: <http://old.ustrcr.cz/cs/vesely-rod-a-tucek>

Řízené rozhovory

J. K., rok narození **1951**, zaměstnanec Agrochemického podniku v totalitním Československu, vášnivý vyznavač americké hudby, cestovatel rádoby po vlastní ose.

V. C., rok narození **1938**, učitel, průvodce v cestovní kanceláři Čedok v totalitním Československu, majitel cestovní kanceláře v době porevoluční, posléze cestovní agentury s 25letém působením na trhu.

J. N., rok narození **1940**, zaměstnanec strojírenského průmyslu, v manželství s ženou rakouského občanství v době totalitního Československa

J. Š., rok narození **1943**, učitelka, část příbuzenstva v západním Německu, které neviděla několik desítek let.

M. K., rok narození **1932**, účetní, za manžela měla radioamatéra, cestování jim nebylo umožněno, postavili si chatu, kde trávili veškerou dovolenou.

M. V., rok narození **1951**, ekonomka ve státním podniku pro výrobu konfekce a pracovních oděvů, dále pak hospodárka ve stravování v MŠ. Vyrůstala na venkově, chodila na náboženství, nebyla v pionýrů, dostala se na střední školu obchodní. Jednou letěla do Spojených států na pozvání.

Přílohy

Přílohy A Obrázky.

Příloha A 1 Obrázek ukázky loga Marshallova plánu na pomoci evropským zemím z USA

Příloha A 2 Obrázek vlajky Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Příloha A 3 Obrázek mapky koncentračních a vyhlazovacích táborů

Příloha A 4 Obrázek mapky rozdělení Berlína z roku 1949

Příloha A 5 Obrázek žádosti o devizový příslib na soukromou cestu do nesocialistického státu

Příloha A 6 Obrázek čelní strany žádosti o vydání výjezdní doložky z roku 1975

Příloha A 7 Obrázek zadní strany žádosti o vydání výjezdní doložky z roku 1975

Příloha A 8 Obrázek cestovní přílohy k cestě do BLR, MLR, NDR, PLR, RSR, SSSR z roku 1986

Příloha A 9 Obrázek žádosti o vydání výjezdní doložky z roku 1989

Příloha A 10 Obrázek celního a devizového prohlášení při cestě do NDR z roku 1951

Příloha A 11 Obrázek celního a devizového prohlášení při cestě do Rakouska z prosince roku 1989

Příloha A 12 Obrázek zamítnutí odvolání žádosti o povolení cesty do Jugoslávie z roku 1985

Příloha A 13 Obrázek omluvy ze s. p. Motorpal z roku 1990

Přílohy B Tabulky.

Příloha B 1 Tabulka návštěvnosti ČSSR ze zahraničí

Příloha B 2 Tabulka výjezdů československých občanů do zahraničí

Přílohy C Dotazník.

Příloha C 1 Dotazník k řízenému strukturovanému rozhovoru

Příloha A 1 Obrázek ukázky loga Marshallova plánu na pomoci evropským zemím z USA

Zdroj: (1)

Příloha A 2 Obrázek vlajky Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Zdroj: (4)

Příloha A 3 Obrázek mapky koncentračních a vyhlazovacích táborů

Zdroj: (Koval, Šmoldas, 2001)

Příloha A 4 Obrázek mapky rozdělení Berlína z roku 1949

Zdroj: (Koval, Šmoldas, 2001)

Příloha A 5 Obrázek žádosti o devizový příslib na soukromou cestu do nesocialistického státu

Zde přeložit!

**Žádost o devizový příslib na ..... dnů ve výši Kčs .....
na soukromou cestu do nesocialistického státu**

Přibližné datum odjezdu (měsíc): ..... Země, pro něž je devizový příslib požadován
Organizace (zaměstnavatel, škola, NV): ..... a účel cesty: .....

(nezkkrácený název) .....

adresa zaměstnavatele: .....

Pracovní funkce žadatele v organizaci: .....

Rok poslední uskutečněné cesty na devizový příslib do nesocialistických států: .....

počet dnů pobytu: ..... navštívené země a účel cesty: .....

Příjmení a jméno: (strojem) .....

Trvalé bydliště: (přesná adresa vč. PSČ) .....

.....

Rodné číslo žadatele (str. 1 nebo 14 obč. průkazu)
  .   .   /

Stav: .....

Vyplní banka:
Devizový příslib č. .... na Kčs .....
platný do .....
Datum .....

Razítko a podpis banky

Záznamy pobočky banky: .....

Spolucestující děti do 15 let:
..... nar. ....
..... nar. ....
..... nar. ....

Poučení k žádosti je uvedeno na rubu.
Po obdržení příslibu požádejte ihned Okresní oddělení pasů a víz ministerstva vnitra o vydání výjezdní doložky bez ohledu na datum odjezdu. Cena 20 hal.

Prohlášení žadatele
Prohlašuji, že jde o soukromou (nikoliv služební, popř. poloslužební) cestu, a že údaje v žádosti o devizový příslib jsou pravdivé. Zároveň beru na vědomí, že dodatečně zjištěné nepravdivé údaje v této žádosti budou důvodem pro zrušení devizového příslibu a odmítnutí prodeje devizových prostředků bankou a že z tohoto titulu nemám žádný nárok na úhradu nákladů se zamýšlenou cestou mně vzniklých. V případě, že se moje cesta z jakýchkoliv důvodů neuskuteční, jsem si vědom povinnosti neprodleně vrátit devizový příslib té organizační jednotce banky, která jej vydala. Současně prohlašuji, že nejsem vlastníkem devizového účtu vedeného u některé československé devizové banky v cizí měně.

Datum: .....
vlastnoruční podpis žadatele

S cestou do zahraničí souhlasíme a doporučujeme kladné vyřízení žádosti.

razítko a podpis vedoucího nebo jím zmocněného zástupce organizace (zaměstnavatele, školy, NV)

Poučení k žádosti o devizový příslib
Žádost s průpisem podle předtisku řádně vyplněnou strojem se souhlasem a doporučením organizace (zaměstnavatele, školy, NV) zašle žadatel poštou, popř. předá osobně pobočce SBČS příslušné podle místa trvalého bydliště nejpozději v termínu vyhlášeném prostřednictvím ČTK v tisku, rozhlasu, popř. televizi. Každý žadatel, který v kalendářním roce podání žádosti dosáhne 15 let, podává si vlastní žádost. Cestující-li samostatně děti do 15 let, podepisují prohlášení na rubu žádosti rodiče nebo zákonný zástupce. Žádosti členů rodiny se zasílají společně. Manželé, pokud nebydlí ve společné domácnosti, mohou podat žádost společně u pobočky SBČS příslušné podle místa trvalého bydliště jednoho z manželů. U důchodců se na žádostech vyžaduje souhlas a doporučení NV příslušného podle místa trvalého bydliště. U poslední uskutečněné cesty na základě devizového příslibu vydaného bankou je třeba rozvést účel cesty, např. turistika, léčebná, popř. návštěvní cesta apod. Žadatelé, kteří nesocialistické státy dosud na devizový příslib nenavštívili, uvedou v žádosti místo těchto údajů text „dosud na DP soukromě necestoval“. Žádost, na které chybí údaje rozhodné pro její posouzení, nebude vzata v příslibovém řízení v úvahu. Na řádku „účel nynější cesty“ se uvádí např. turistika, léčebná, popř. návštěvní cesta apod. (Nestačí-li místo pro vypsání účelu cesty, vyplně se účel cesty na zvláštní přílohu k žádosti). Pobočka SBČS vyrozumí žadatele pouze o kladném vyřízení žádosti, a to zasláním vydaného devizového příslibu. Informace podávají pouze pobočky SBČS, u nichž byla žádost o devizový příslib podána. Devizové prostředky je možné nakoupit v době platnosti devizového příslibu při předložení platných cestovních dokladů (cestovní pas, výjezdní doložka a celní a devizové prohlášení) u kterékoliv pobočky SBČS. CSOB a ZB a jejich vývoz je možný do tří měsíců ode dne potvrzení prodeje směnárenským místem na celním a devizovém prohlášení. Dobu platnosti devizového příslibu může v odůvodněných případech prodloužit pouze organizační jednotka SBČS, která příslib vydala. O prodloužení je třeba požádat před skončením platnosti devizového příslibu. Devizový příslib, který nebyl realizován v době jeho platnosti, propadá.

Zdroj: (16)

Příloha A 6 Obrázek čelní strany žádosti o vydání výjezdní doložky z roku 1975

Pozvání předloženo

ŽÁDOST O VYDÁNÍ VÝJEZDNÍ DOLOŽKY

	Číslo cestovního pasu 188 171	Do státu NSR	Na počet dnů 10
	Datum odjezdu 15.3.1975	VYPLŇUJE POVOLEJÍCÍ ORGÁN PASŮ A VIZ	
	Název hraničního přechodu Rozvadov (Hilkušov)	286142	286142 C-438247 10.3.-10.6.75 -10-

ZADATEL/KA	1 Akad. titul	Příjmení	Jméno	Rozená	Den, měs. a rok narození
	Trvalé bydliště	Třinec VI, Krausova 733		Okres	Frydek Místek 1945
	Předchozí bydliště	nemám		Okres	ANO - NE
	Stav	Národnost	Původní povolání	Znalost cizích jazyků	
	Ženatý		česká	elektromontér	pošsky,
Nynější zaměstnání		Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele provozní elektrikář Třinecké železárny Velké Rýžnové socialistické rev.			

2	SPOLUCESTUJÍCÍ DĚTI DO 15 LET	Jméno	Den, měs. a rok narození	Jméno	Den, měs. a rok narození
	nemám				

3	Příjmení	Jméno	Rozená	Den, měs. a rok narození
	Místo narození - okres	Stav	Národnost	Státní příslušnost
	Bad Gandersheim	vdaná	německá	NSR
	Původní povolání	Nynější zaměstnání	Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele	
	kadeřnice	v domácnosti		
	Adresa bydliště	Poslední bydliště v ČSSR		
3353 Bad Gandersheim, Tummelburg 3		neměla		
Návštěva povolena naposled v roce	Důvod pobytu v cizině (se souhlasem - bez souhlasu čs. úřadů)			
1974	narozená v NSR			

4	Příjmení	Jméno	Rozená	Den, měs. a rok narození
	Místo narození - okres	Stav	Národnost	Státní příslušnost
	Petersdorf - Krkonoše	ženatý	německá	NSR
	Původní povolání	Nynější zaměstnání	Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele	
	brusič skla	učitel kursu plavání	Immenhauze	
	Adresa bydliště	Poslední bydliště v ČSSR		
Immenhauze - Kirchvek č. 10		Petersdorf - Krkonoše		
Návštěva povolena naposled v roce	Důvod pobytu v cizině (se souhlasem - bez souhlasu čs. úřadů)			
1970	narozen v Petersdorfu			
RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI A OSTATNÍ PŘÍBUZNÍ ZDROUČENÍ SE V CIZINĚ	Příjmení	Jméno	Rozená	Den, měs. a rok narození
	Místo narození - okres	Stav	Národnost	Státní příslušnost
	Immenhauze	vdaná	německá	NSR
	Původní povolání	Nynější zaměstnání	Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele	
	v domácnosti	v domácnosti		
	Adresa bydliště	Poslední bydliště v ČSSR		
Immenhauze - Kirchvek č. 10		narozená v NSR		
Návštěva povolena naposled v roce	Důvod pobytu v cizině (se souhlasem - bez souhlasu čs. úřadů)			
1970	narozena v NSR			

5 PŘÍBUZNÍ VYKONÁVAJÍCÍ SLUŽBU V OZBROJENÝCH SLOŽKÁCH ČSSR (ČSLA, MV)				
Příjmení	Jméno	Den, měs. a rok narození	Ozbrojená složka	Trvalé bydliště
nejdou				
Příjmení	Jméno	Den, měs. a rok narození	Ozbrojená složka	Trvalé bydliště
TOTOŽNOST ŽADATELE OVĚŘENA PODLE OP				
Datum převzetí žádosti		24 III 1975	Série a číslo VP	10-598741
Číslo a série OP		384 115 ND-64	K cestovnímu pasu-č.	
Rodič			-7 III 1975	
Rukopis a podpis přijímajícího orgánu pasů a viz			Podpis a číslo OP a datum převzetí	

900m 8/74 stc 3087

Zdroj: (od pamětníka)

Příloha A 7 Obrázek zadní strany žádosti o vydání výjezdní doložky z roku 1975

POTVRZENÍ O SOUHLASU vedoucího, nebo jím zmocněného zástupce organizace u níž je občan v pracovním poměru — (ředitele školy nebo pověřeného akademického funkcionáře vysoké školy studuje-li občan střední nebo vysokou školu) — místního národního výboru není-li občan v pracovním poměru. — Zaměstnavatel uvede, zda občan přichází do styku se státním tajemstvím, zda je proti němu veden výkon rozhodnutí pro neplacení výživovací povinnosti a zda má finanční závazky vůči státu, nebo socialistické organizaci.

Souhlasíme s cestou s. V. Petra do NSR. K tomuto účelu čerpá jmenovaný řádnou dovolenou.

5. února 1975

TRINECKÉ ŽELEZÁRNY
 PĚLAE BĚHNOVE SOCIALISTICKÉ REVOLUCI
 NÁRODNÍ PODNIK

Ing. Mucina Josef
vedoucí oblasti 1

není u ní osob
TRINECKÉ ŽELEZÁRNY VŘSR
 NÁRODNÍ PODNIK
 zvláštní odděl. a ochrana podniku
Stokhorst

Razítko a podpis vedoucího organizace (školy, národního výboru)

Prohlašuji, že údaje, které jsem uvedl/a v této žádosti jsou pravdivé a úplné.

Dne 4.2.1975 Podpis *Kalk lek*

POUČENÍ
 Žádost musí být vyplněna čitelně (jména háčkovým písmem) Nevyplněné rubriky neprokrávejte, odpovídejte např. slovy „nemám“, „nevýkonávám“ a podobně. V případě nedostatku místa v příslušné rubrice, uveďte údaj na zvláštní přílohu.

Souhlas okresní (obvodní) vojenské správy

Není námitek proti výjezdu. *ne voják*
 V Místku dne 24.2.1975

Pozvání — číslo devizového příslubu, kým vydán, výše přidělených deviz a doba jeho platnosti. Razítko cestovní kanceláře, číslo zájezdu a podpis odpovědného pracovníka cestovní kanceláře.

Pozvání předloženo

ŘEDNÍ ZÁZNAM

Tréní rejstřík
 bez záznamu

Vyřídil do 2. 3. 75

Převzetí POŠTOU OSOBNĚ

Lustrace 25. 11. 1976
 C-11 7. 3. 75

VD na da
 I. na da

Vystavil
 Kontrola

Zdroj: (od pamětníka)

Příloha A 8 Obrázek cestovní přílohy k cestě do BLR, MLR, NDR, PLR, RSR, SSSR z roku 1986

  <p style="text-align: center;">POUČENÍ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cestovní příloha platí jen společně s obč. průkazem, ke kterému byla vydána. 2. Cestovní příloha je platná jen po dobu v ní uvedenou. Na cestovní přílohu nelze však vycestovat ani v době její platnosti, jestliže uplynula doba platnosti obč. průkazu a doba platnosti obč. průkazu nebyla prodloužena. 3. Cestovní příloha s fotografií vydaná orgány pasů a víz platí bez občanského průkazu. 4. Děti mladší 15 let mohou být v cestovní příloze zapsány jen jsou-li uvedeny v občanském průkazu jednoho z rodičů.	<p style="text-align: center;">ČESKOSLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA ЧЕХОСЛОВАККАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА</p> <p style="text-align: center;">CESTOVNÍ PŘÍLOHA ПУТЕВОЙ ЛИСТ</p> <p>k občanskému průkazu č. <u>890078</u> série <u>CU 80</u> к удостоверению личности № _____ серия _____</p> <p>Příjmení _____ Фамилия _____</p> <p>Jméno <u>Karel</u> Имя _____</p> <p>Narozen dne _____ Дата рождения <u>XXXXXXXX</u></p> <p>Děti do 15 let _____ Дети до 15 лет _____</p> <p>K cestě do BLR, MLR, NDR, PLR, RSR, SSSR a zpět Для поездки в _____ и обратно</p> <p>v době do <u>4.2.1986</u> в период времени до _____</p> <p>Záznam: Отметка:</p> <p>v <u>Liberci</u> dne <u>6.7.1984</u> в _____ дня _____</p> <p>razítko podpis </p> <p>Série S * 474807</p>
--	--

Zdroj: (17)

Příloha A 9 Obrázek žádosti o vydání výjezdni doložky z roku 1989

ŽÁDOST O VYDÁNÍ VÝJEZDNÍ DOLOŽKY

celo rok
7 dnů DAR
1389
a 1388

PODCEŇÍ:
Žadatel musí být vyplněna čitelně (jména háčkovým písmem), nevyplněné rubriky neproškrtněte, odpovídejte např. slovy - ne, ano, nevykonávám apod. V případě nedostatku místa v příslušných rubrikách uveďte údaje na přílohu.

Do státu: +A (nepřítel) NSR, KANADA
Na počtu dnů: 10/7
Datum odjezdu: 14. 2. 1989

Číslo cestovního pasu: 444 5245

TUTO RUBRIKU VYPLŇUJE ÚTVAR PASŮ A VÍZ

Použitelnost VD do: 25/1-89
Na počtu dnů: 7
Statistika: NO 342 727 LE 566 279
356 85557

1. ŽADATELNA

1. Akad. titul: Příjmení L [redacted] Jméno JANA Rodné číslo [redacted] Dni měs. rok nar. 1/5 1955

Místo narození - okres: STERNBERK-OLMOUC Dřívější příjmení NEHÁM Rozněná H [redacted]

Trvalé bydliště: OLMOUC - CHARKOVSKÁ 2 772 00 Okres OLMOUC Od roku 1988 Koně toho času činová vojenská služba

Předchozí bydliště: OLMOUC Okres OLMOUC Od roku 1955 X - NE

Stav: VDANA' **Národnost:** ČESKA' **Původní povolání:** SEKRETAŘKA **Znalost cizích jazyků:** RUSKY, NĚMECKY

Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele: SIGMA, SHK - KOLLAŘOVO NÁM. 7, OLMOUC **Postavení v zaměstnání:** ÚŘEDNICE

Členství a funkce v politických a jiných společenských organizacích: ROH

2. Spolužijící děti do 15 let věku:

Jméno JAROMÍR Den měs. rok nar. 1977

3. Identifikační číslo organizace: 001392

STANOVISKO vedoucího, nebo jin zmocněného zástupce organizace, u níž je občan v pracovním poměru (ředitel školy nebo jin pověřeného akad. funkcionáře vysoké školy, studující občan střední nebo vysokou školu; MV, není-li občan v pracovním poměru), k vydání výjezdni doložky. Organizace vedoucí výkon rozhodnutí a zue má závazky vůči státu nebo sociálněsprávní organizaci. Organizace, která se vyjadřuje k žádosti, je povinna uvést své identifikační číslo - bez tohoto údaje nebude žádost o vydání výjezdni doložky přijata.

Soudružka Jana L [redacted] není nositelkou státního, hospodářského ani služebního tajemství, nemá závazky vůči státu, má závazek vůči organizaci a je jí měsíčně sráženo 200,- Kčs na půjčku FKSP. Není proti ní veden žádný rozhodnutí.

Miloslav JOLOUČEK ředitel

V Olomouci 13.1.1989

4. OSOBA, KTERÁ MÁ PRÁV V CIZINĚ NAVŠTĚVOVAT

Příjmení L [redacted] Jméno ROHAN Rozněná NEHÁ' Den měs. rok nar. 1/5 1963

Místo narození - okres: OLMOUC **Stav:** ŽENATÝ **Národnost:** ČESKA' **Státní příslušnost:** ČSSR **Příslušnost vztah:** SVAGR

Původní povolání: ŘIDIČ **Nynější povolání:** NEZNÁM **Nezkrácený název a adresa zaměstnavatele:** NEZNÁM

Adresa bydliště: QUEBEC, CHARLESBOURG # 22 **Poslední bydliště v ČSSR:** OLMOUC

Důvod pobytu v cizině (souběžně s - bez souhlasu Čs. špědi): od roku 1984 **Navštíva ČSSR naposled v roce:** NEBYL

Průvodi: DAR/94270-91741-8117
264 DEM
7 dnů

Série a číslo VD: [redacted] **K cestovnímu pasu č.:** [redacted]

Podpis a číslo OP a datum přezření VD: [redacted]

DAR x di' u' o 7388
DAR/94270-91741-8110R. 132 DEM
7 dnů

Zdroj: (od pamětníka)

Priloha A 10 Obrázek celního a devizového prohlášení při cestě do NDR z roku 1951

POZOR!
Toto oznámení a devizové prohlášení musí být vyplněno, pokud přecházíte na státní hranici!

CELNÍ A DEVIZOVÉ PROHLÁŠENÍ
ТАМОЖЕННО-ВАЛЮТНАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ
ZOLL- UND DEVISENERKLÄRUNG

CEZMĚTA

Imeňno a příjmení ..... *Klausurka Mělník* .....
 Imeňno a funkce .....
 Vorname und Name .....
 Trvalé bydliště (kraj) .....
 Постоянный адрес .....
 Wohnanschrift .....
 Povolání .....
 Профессия .....
 Beruf .....
 Číslo cest. dokladu .....
 Номер паспорта .....
 Passnummer .....
 Motorové vozidlo .....
 Выпущено под № .....
 (svoji prohlášení)

Narození (s denem, měsícem, rokem) .....
 Spolucestující děti .....
 (jméno a rok narození) .....
 Cesta do (stát) .....
 Направление .....
 Reiseziel .....
 Doba pobytu .....
 в чужiné (počet dní) .....
 Stát. pozn. značka: .....
 Výrobní značka: .....

Seř cest: služební cesta, hromadný zájezd (Čedok, ROH, SSM aj.), individuální turistika, návštěva příbuzných, známých, léčení (podtrhnete odpovídající účel cesty).

ležitě upozornění pro cestující:
 toto celní a devizové prohlášení je součástí platebního cestovního dokladu č. 1 u všech státních příhraničních kontrolních stanic ČSSR. Cesta může být uskutečňována jen tehdy, je-li zaplacen správní poplatek v příslušné výši vplacením kolečkových známek v pravém horním rohu prohlášení. Cestující do 15 let správní poplatek neplatí. (Neplatí se služební cestě).
 Upozor. že cestující nebude mít účelový kolečkový známky v příslušné hodnotě, nebude mu povoleno překročení státních hranic, dokud si kolečkové známky v příslušné hodnotě neoplatí.
 I při každém výjezdu, návratu z zahraničí (SRCS, Živnostníka atd.) prodá devizové prostředky na cestu jen tehdy, když cestující při nákupu obdrží cestovním dokladem toto prohlášení, které musí být předem opatřeno kolečkovými známkami v příslušné výši. (Neplatí se služební cestě).
 V vyplnění prohlášení (str. 1 a 2) je třeba vyplnit nejpozději před začátkem celní a devizové kontroly se přebírá celní a devizová kontrola ČSSR, rovněž při zpáteční cestě musí být před vycestováním, z navštíveného státu, zapsány na straně první předměty, které cestující v cizí zemi koupil nebo získal odrem. Nevyplněná místa v prohlášení se skrtnou.
Prohlášení je uvedeno na str. 4.

nf celnice:

Výstup	Vstup
--------	-------

Razítko cestovní kanceláře

Zdroj: (18)

Příloha A 11 Obrázek celního a devizového prohlášení při cestě do Rakouska z prosince roku 1989

CELNÍ A DEVIZOVÉ PROHLÁŠENÍ

Vyplňte před příjezdem na hraniční přechod!

Cestující je povinen pohraniční celníci přihlásit a předložit všechno vyvážené a dovážené zboží a umožnit provedení vnitřní celní prohlídky. Devizové prostředky je oprávněn vyvézt do 90 dnů ode dne jejich přidělení oprávněným devizovým místem v tuzemsku.
„Silně orámovaná okénka pro statistické účely cestující nevyplňuje.“

Místo pro vylepení kořkových známek (u služebních cest otisk razítka vysílající organizace).

Výše poplatků:
socialistické státy:
do 4 dnů 25,-
nad 4 dny 50,-
do MLR, NDR, PLR, SSSR:
do 48 hod. 10,-
ostatní státy:
do 4 dnů 100,-
nad 4 dny 300,-

Poplatku nepodléhají děti do 15 let.
BEZ ZAPLACENÍ POPLATKU NENÍ
MOŽNÉ CESTU USKUTEČNIT!

Příjmení	Rodné číslo
	1 0 1 2 0 0 1 1
Jméno KAREL	Číslo cest. dokladu 8 3 1 9 5 2 3
Trvalé bydliště VALDŠTEJNSKÁ LIBEREC 2	Cesta do (stát): RAKOUSKO
PSC: 460 01	Doba pobytu v zahraničí (počet dnů): 2
Povolání PRODAVĚ	Účel cesty: individuální turistika, organizovaná turistika, služební cesta, léčení (nehodící se škrtněte)
Spolucestující děti do 15 let Jméno rok narození	Motorové vozidlo (vyplňuje pouze řidič) Výrobní značka: Barva: SPZ: Přívěs SPZ:

Vyvážená čs. platidla:

Vyvážím Kčs	slowy
-------------	-------

Devizové prostředky přidělené v tuzemsku:

Datum	Hotovost	Seky	Potvrzení směnárný
4 pros. 1989	40		SBČS Liberec

Potvrzení celnice:

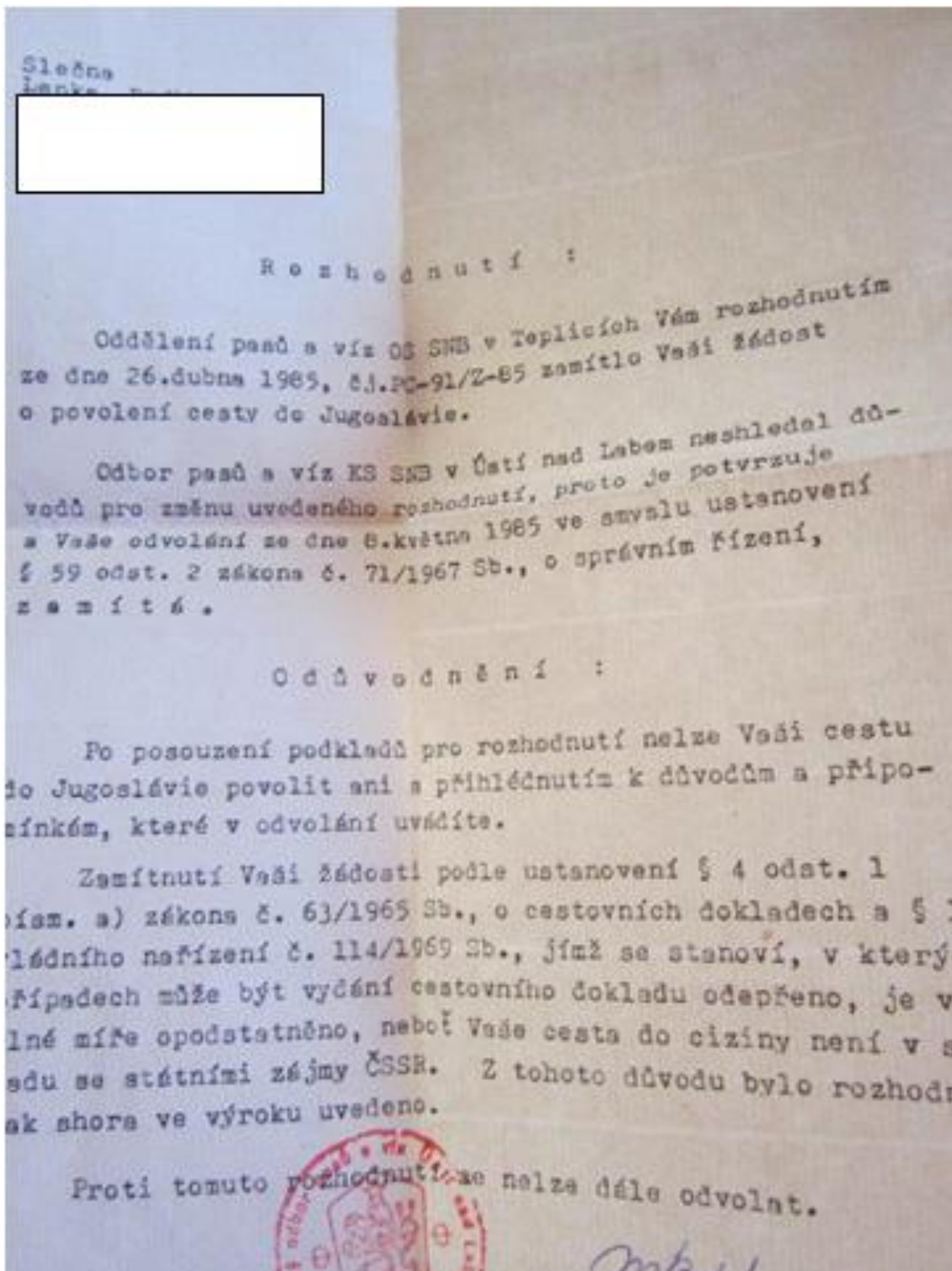
Výstup	Vstup
--------	-------

Razítko cestovní kanceláře (Potvrzení o rozsahu služeb)
**2 PRVNÍ CESTY
ZA ŽELEZNOU OROU**

SEVT - 29 080 0 1/88 TZ 21-G-57737-87

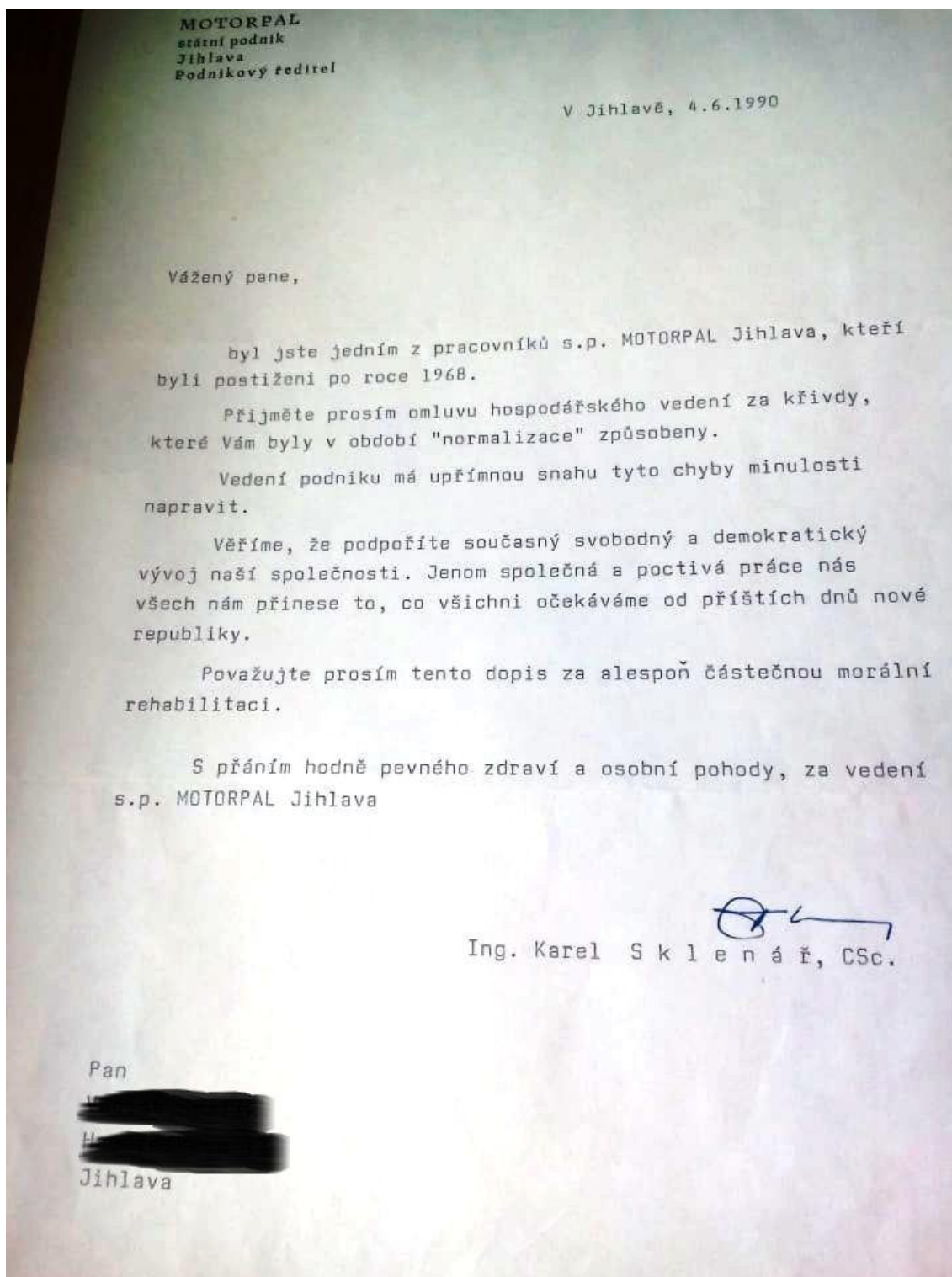
Zdroj: (17)

Příloha A 12 Obrázek zamítnutí odvolání žádosti o povolení cesty do Jugoslávie z roku 1985

Zdroj: (od pamětníka)

Příloha A 13 Obrázek omluvy ze s. p. Motorpal z roku 1990

Zdroj: (od pamětníka)

Příloha B 1 Tabulka návštěvnosti ČSSR ze zahraničí

Ukazatel – v tisících	1965	1970	1975	1980	1985	1989
<i>Aktivní cestovní ruch celkem</i>						
počet návštěvníků	2 947	3 545	13 863	18 503	16 526	29 608
počet dnů pobytu	10 839	12 144	36 156	50 047	50 131	.
průměrná délka pobytu ve dnech	3,7	3,4	2,6	2,7	3,0	.
<i>Socialistické státy</i>						
počet návštěvníků	2 328	2 815	12 958	17 363	15 203	27 585
počet dnů pobytu	7 253	7 501	31 193	43 803	43 400	.
průměrná délka pobytu ve dnech	3,5	2,7	2,4	2,5	2,8	2,5
<i>Nesocialistické státy</i>						
počet návštěvníků	618	431	905	1 141	1 323	2 023
počet dnů pobytu	3 585	4 643	4 962	6 244	6 731	.
průměrná délka pobytu ve dnech	5,8	6,4	5,5	5,4	5,1	4,6

Zdroj: (Štemberk, 2012)

Příloha B 2 Tabulka výjezdů československých občanů do zahraničí

Ukazatel – v tisících	1965	1970	1975	1980	1985	1989
<i>Pasivní cestovní ruch celkem</i>						
počet výjezdů	1740	2 060	7 395	10 343	8 394	8 569
počet dnů pobytu	12 947	19 425	42 653	58 022	65 881	.
průměrná délka pobytu ve dnech	7,4	9,4	5,8	5,6	7,8	6,5
<i>Socialistické státy</i>						
počet výjezdů	1 572	1 873	7 101	9 972	7 928	6 248
počet dnů pobytu	8 892	14 176	39 165	49 499	57 764	.
průměrná délka pobytu ve dnech	5,6	7,6	5,5	5,1	7,3	5,6
<i>Nesocialistické státy</i>						
počet výjezdů	169	188	294	551	466	2 321
počet dnů pobytu	4 056	5 249	3 488	8 524	8 117	.
průměrná délka pobytu ve dnech	24,1	27,9	11,9	15,5	17,4	12,9

Zdroj: (Štemberk, 2012)

Příloha C 1 Dotazník k řízenému strukturovanému rozhovoru

Řízený strukturovaný rozhovor (jedna z technik sběru dat v sociálním výzkumu)

PŘIVÍTÁNÍ, NAVÁZÁNÍ DŮVĚRY, SEZNÁMENÍ RESPONDENTA S TÉMATEM NADCHÁZEJÍCÍHO ROZHOVORU

Dobrý den, mám připravený dotazník, který se vztahuje k době od skončení druhé světové války, k průběhu totalitního režimu, až k sametové revoluci. Jedná se mi o vaše vnímání společenských a politických poměrů, které se úzce dotýkaly možností cestování jak u nás, tak i do zahraničí a v zahraničí.

Znění tématu je: Odraz změn společenských a politických poměrů po roce 1948 do roku 1989 v problematice cestovního ruchu v českém i mezinárodním kontextu.

OTÁZKY zodpověděl/a pamětník/nice iniciálu .... .. narozen/a v roce .....

1. Jaké jsou vaše vzpomínky na dobu, ve které jste vyrůstal/a, až do sametové revoluce v roce 1989? Kde jste se nacházel/a v té době? Studoval/a jste? Případně kde jste pracoval/a? Kde a jak dlouho jste byl na vojně? Měl/a jste založenou rodinu?

2. Jak jste vnímal/a tehdejší politiku státu?

3. Vzpomenete si, jaká byla vaše tehdejší představa o dovolené a jaké byly skutečné možnosti v rámci Československa? Kdy, kam a na jak dlouho jste cestoval/a po tuzemsku?

4. Lákalo vás cestování do zahraničí? Měl/a jste zájem vycestovat? A bylo vám to umožněno?

5. Vzpomenete si, kolik bylo dovolené od zaměstnavatele v době socialismu v tehdejší Československu? Přišlo vám to hodně nebo málo?

6. Kam jste cestoval/a (jaké státy jste navštívil/a) v rámci východního bloku v letech železné opony? Na jak dlouho a za jakým účelem?

7. Chtěl/a jste v letech železné opony cestovat na západ? Popřípadě bylo vám to umožněno? A kolikrát?

8. Jak jste vnímal/a přejezdy hranic – pasové a celní kontroly? Zažil/a jste na hranicích nějaké osobní nepříjemnosti? Musel/a jste někdy absolvovat osobní prohlídku na hranicích? Vrátili vás na hranicích zpět? Nebo vám už před odjezdem odebrali pas?

9. Co vše bylo zapotřebí dokládat k žádosti o vycestování?

10. Jak pro vás bylo náročné sehnat všechna povolení k vycestování?

11. S kým jste cestoval/a? Měl/a jste zájem cestovat s celou rodinou? A bylo vám to umožněno?

12. Jaká byla finanční náročnost na vyřizování žádosti k vycestování?

13. Dalo se podplacením úředníka si dopomoci k povolení o vycestování?

Děkuji Vám moc za poskytnutý rozhovor a přeji Vám hodně zdravíčka a opatrujte se.

Zdroj: (vlastní zpracování)